

**A Homokháti Kistérség
Területfejlesztési Konceptiója**

2014-2020

Tartalomjegyzék

1.	Feltáró munkarészek	3
1.1.	A Homokháti kistérség helyzetelemzése	4
1.1.1.	<i>A kistérség általános bemutatása .....</i>	4
1.1.2.	<i>A kistérség főbb problémaköreinek kifejtése.....</i>	16
1.2.	A kistérség helyzetértékelése	25
1.2.1.	<i>SWOT-analízis.....</i>	25
1.2.2.	<i>A kistérség problémáinak, adottságainak összegző értékelése .....</i>	26
1.2.3.	<i>Problémafa: .....</i>	31
2.	Javaslattevő fázis – Célrendszer.....	32
2.1.	Jövőkép.....	32
2.2.	Célrendszer.....	35
2.3.	Elvek és horizontális célok leírása	51

1. Feltáró munkarészek

A hazai és európai területi politikában megfigyelhető folyamatok a kistérség számára kiemelkedő jelentőséggel bírnak. A Homokháti kistérség fejlődését nagyban meghatározzák a napjainkban is tapasztalható következő folyamatok, melyek a korszerű Területfejlesztési Koncepció elkészítését indokolják:

- Regionalizmus erősödése

Az utóbbi évtizedek legmeghatározóbb jelensége a gazdaság és a társadalom természetes igényéből eredő regionalizmus térnyerése, amely a nemzetállami keretek helyett az önszerveződő, természetes és élő kapcsolatokkal, erős regionális kohézióval rendelkező térségek, régiók, integrált település együttesek felértékelődését jelenti. Rendkívül fontos, hogy az összekapcsolódó gazdasági terek, a globális és regionális hálózatok rendszerében egy térség a helyét hogyan találja meg. Felértékelődik az ember által közvetlenül megélhető környezet, újra szerepet kap a térségi jelleg, a térségi hovatartozás, identitás. A régió, a megye, a kistérségek, a települések önmagukat, jövőképüket megfogalmazva, mint koherens térség léphetnek be ebbe a folyamatba.

- Önszerveződés és érdekérvényesítés

A széttagolt önkormányzati rendszer, a hagyományos települési, megyei, állami keret a hatékony gazdasági - társadalmi előrelépést jelenlegi formájában nem teszi lehetővé. Helyi érdek, hogy a szükséges együttműködés területeit, a közös adottságokat és lehetőségeket felismerve önszerveződő területi egységek, kistérségek, régiók jöjjenek létre, amelyek a régiók közti versenyben - amely a beruházásokért, a munkahelyekért, a népességért folyik - érdekeiket közösen és eredményesen képviselni, érvényesíteni tudják.

- Vidékfejlesztés erősödése

Míg Nyugat-Európában a vidékfejlesztés a területfejlesztés intézményrendszerébe szervesen illeszkedve, de hagyományosan a mezőgazdasági politikához kötődve, közel három évtizede önálló intézmény- és eszközrendszerrel rendelkezik, Magyarországon még csak pár éve indult el ez a folyamat. Önálló fejlesztési politika kidolgozása és érvényesítése az agrár jellegű, foglalkoztatási és gazdasági szerkezeti problémákkal, tartós munkanélküliséggel sújtott térségekben elengedhetetlen. Ennek meghatározó szintje elsősorban a kistérség lehet.

- Fejlesztési források decentralizációja

A területfejlesztési tanácsok rendszere lehetővé teszi a decentralizált, autonóm döntéshozást és forráselosztást, bár a rendelkezésükre álló minisztériumi pénzalapok forrásai nagyságrendükben, európai összehasonlításban rendkívül alacsonyok, így hatékonyságuk megkérdőjelezhető. A fejlesztésekhez rendelkezésre állnak az EU regionális fejlesztést szolgáló Strukturális Alapok.

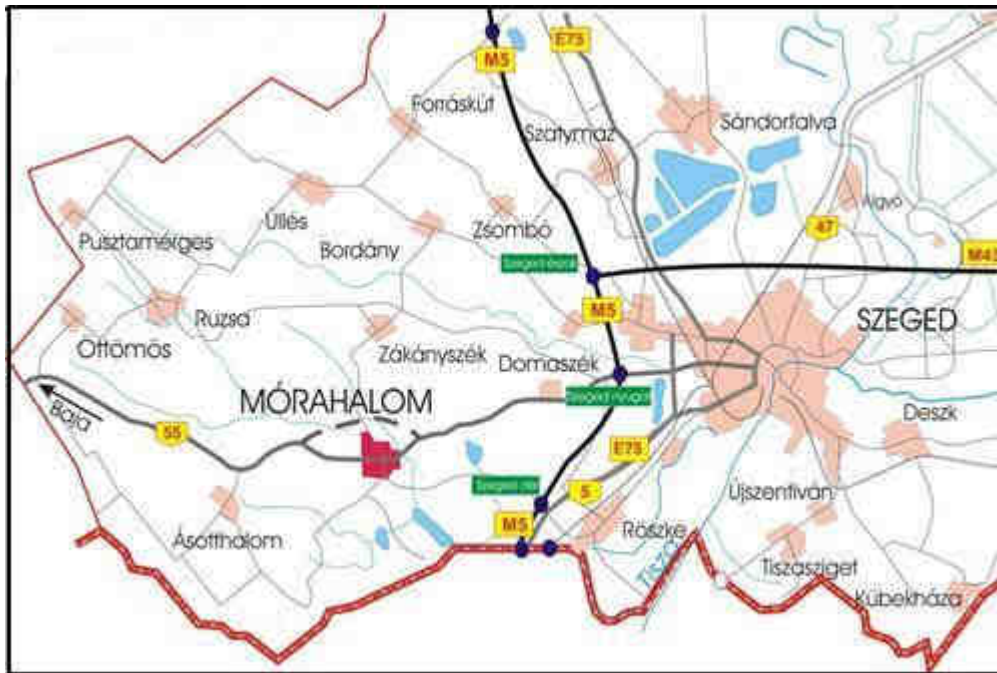
- **Profi menedzsment igénye**

A nemzetközi és a hazai területfejlesztési gyakorlat bizonyítja, hogy a területi politika hatékony irányítására, szervezésére, végrehajtására a hagyományos közigazgatási struktúra kevésbé alkalmas. A területfejlesztés csak gyakorlatban megtanulható, de önálló szakmává vált, amely szükségessé tette a területi politika szereplői számára a profi menedzsment, hozzáértő szakemberek alkalmazását, valamint a fejlesztési politika tudatos kialakítását és tervezését.

1.1. A Homokháti kistérség helyzetelemzése

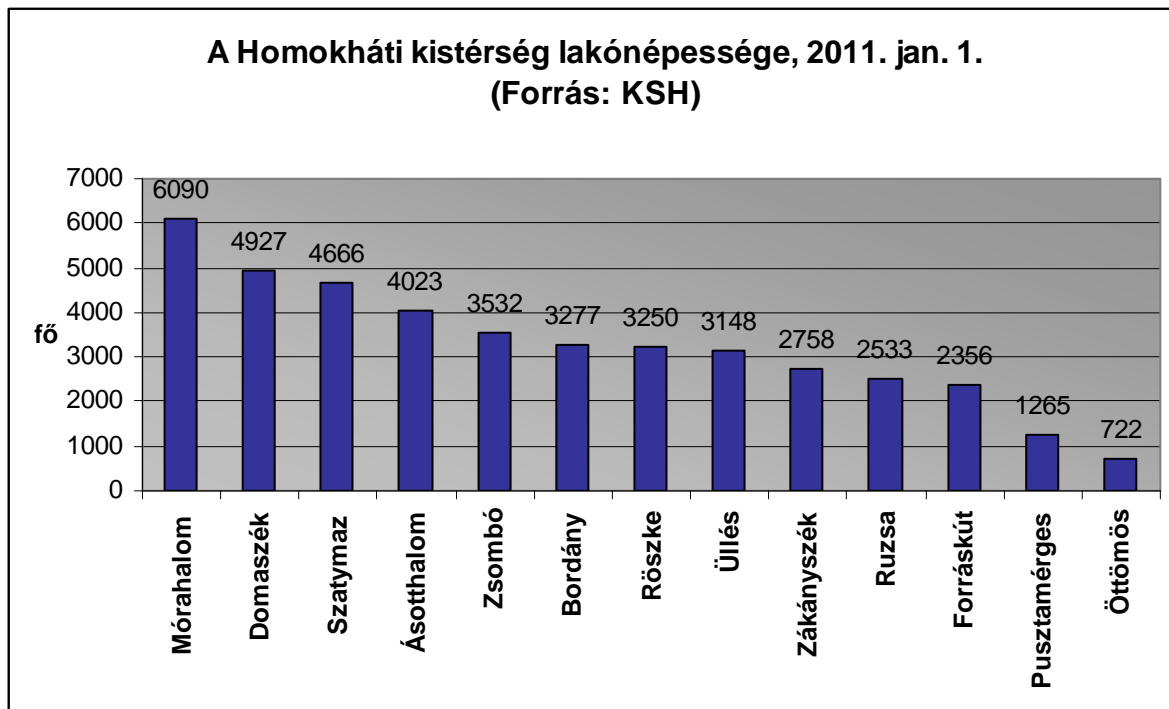
1.1.1. A kistérség általános bemutatása

A Homokháti Kistérség homogén, összetartozó táj. Településeit összekapcsolják a táji adottságok, a történelmi múlt és jelenlegi helyzetük hasonlósága is. A kistérséget a Csongrád megyei Ásotthalom, Bordány, Forráskút, Mórahalom, Öttömös, Pusztamérges, Ruzsa, Üllés, Zákányszék, valamint Domaszék, Rösze, Szatymaz és Zombó települések alkotják. Egyetlen város van közöttük: Mórahalom, amely városi funkcióinál és központi fekvésénél fogva a térség központja is. A legtöbb településnek közös a gyökere: a közeli városok egykor kiterjedt tanyavilágából szerveződtek tanyaközpontokká, majd községekké. Mindössze Öttömös és Pusztamérges volt korábban is önálló, de a mai községek - miután az eredeti települések a török hódoltság alatt elpusztultak - esetükben is csak a századfordulón születtek. Rösze, Domaszék, Mórahalom, Zákányszék, Ruzsa és Ásotthalom Szeged-Alsótanya, Szatymaz Szeged-Felsőtanya, Zombó, Bordány, Forráskút és Üllés a korábban önálló Kiskundorozsma egykori határából szerveződött. Benépesedésük is e városokból, zömében a szegényparasztság által történt. Önálló településsé az 1950. évi közigazgatási átszervezés nyomán lettek. Tanyavilágukat azonban máig is őrzik, ez ma is a térség egyik legmeghatározóbb sajátossága.

A Homokháti kistérség településeinek földrajzi elhelyezkedése

A Homokháti kistérség a Dél-alföldi tervezési-statisztikai régióban, Szerbiával határosan helyezkedik el. A következő kistérségekkel határos: kiskunhalasi, kiskunmajsai (Bács-Kiskun megye), kisteleki, szegedi (Csongrád megye). A ma ide tartozó települések mind Csongrád megye részét képezik, túlnyomórészt Szeged vonzáskörzetébe tartoznak. A települések hagyományai, identitásuk és történelmük hasonló, valódi egységet alkotnak. Legmeghatározóbb sajátosságukat, a kiterjedt tanyavilágot máig is őrzik, melyek sajátos természeti, néprajzi, kulturális, gazdálkodási értéket képviselnek a kistérségben és ezzel együtt a régióban is.

A kistérségi együttműködés, a Homokháti Önkormányzatok Kistérségfejlesztési Társulása 1996-ban jött létre 13 Csongrád megyei település együttműködésével. Emellett 1997-ben az önkormányzati és gazdasági szféra együttműködésével alakult meg a Homokhát Eurointegráció Kistérség- és Gazdaságfejlesztési Közhasznú Társaság. A KSH lehatárolás szerinti Mórahalmi Statisztikai Kistérség 9 települése 2004-ben hozta létre a Homokháti Kistérség Többcélú Társulását. Nevét a kistérség a Duna-Tisza-köze mindenhol uralkodó, a tájat és a gazdálkodást is meghatározó talajtípusáról, a homokról kapta.

Földrajzilag jól összetartozó, homogén tájegység, de ugyanez elmondható gazdasági-, társadalmi adottságaira is. Természetföldrajzi tekintetben az Alföld nagytájhoz, azon belül a Duna-Tisza-közi síkvidékhez, annak részeként pedig, a Dorozsma-Majsai-homokháthoz tartozik. Adottságai közül kiemelkedik a szénhidrogének (főlgáz, kőolaj- pl. Üllés) bősége, a termálvíz (pl. Mórahalom) vagy a tisztának mondható környezet, a kiterjedt tanyavilág (a lakosság több, mint 40%-a él külterületen) és fenntartható tanyai gazdálkodás lehetősége. Ide sorolható még a homoki borvidék, a különleges élővilágú láprétek és mocsarak (fokozottan védett növények, pl. mocsári kardvirág és homoki kikerics), valamint az erdősített területek (24 %). Általános a mezőgazdaság sokoldalúsága: szőlő-, gyümölcs-, és a hajtatott zöldségtermesztés. Jellemző növények a paprika, paradicsom, burgonya, káposztafélék, spárga, búza és rozs. Jelentős az almatermelés, az országban kiemelkedő az őszibarack-termesztés (pl. Bordány és Zákányszék).

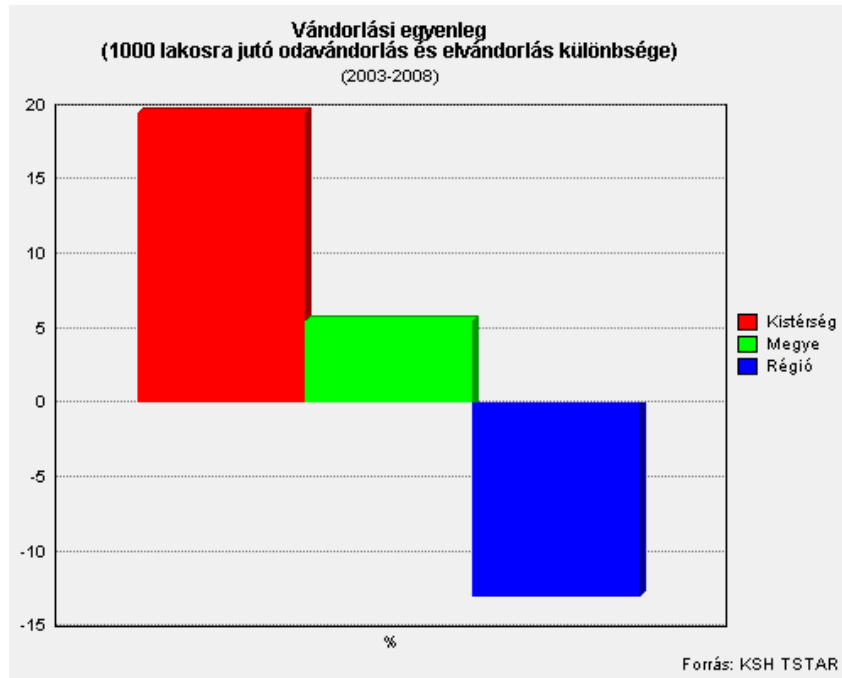
Logisztikai helyzetét nézve kedvező, hogy az országhatárral párhuzamosan futó 55-ös főút összekötő az ország déli területei között, valamint a nemrégiben Szegedre elért (országhatárig nyúló) M5-ös autópálya is nagymértékben javítja megközelíthetőségét. A legközelebbi határátkelőhely Röszkénél van, Szerbia felé. Összességében azonban a térség helyi jelentőségű úthálózata nincs kielégítő állapotban. A gazdasági fejlődés egyik alapvető feltétele, a megfelelő infrastruktúra ellátottság az önkormányzatok beruházásában megvalósult fejlesztések következtében valamennyi településen javult. Ez elsősorban a belterületi infrastruktúra (szilárd burkolatú utak, járdák, kerékpárutak, villamos energia-, víz-, gáz- és telekommunikációs hálózatok) kiépítését jelentette. A korszerű hulladékkezelés, a csatornázás és a szennyvízkezelés azonban több településen továbbra sem megoldott. Emellett a tanyás külterület ellátása fokozott terhet jelent az önkormányzatok számára. Kistérségi szinten több kezdeményezés is történt, a külterületi infrastruktúra ellátottságra azonban továbbra is jellemzők hiányosságok. Ennek oka a műszaki kivitelezés nehézsége és a rendkívül nagy forrásigény.

Az említett információk alapján a kistérségben maradéktalanul fennállnak a következő meghatározó tényezők:

- *Homogenitás*, amely a környezeti-, társadalmi-, gazdasági adottságok egységét jelenti. Eszerint a Homokháti kistérség földrajzilag összetartozó, koherens tájegység.
- *Funkcionalitás*, amely a települések közötti, a társadalmi és gazdasági életben megmutatkozó funkcionális kapcsolatokat jelenti, valamint azokat a térségi kapcsolatokat, amelyek a kistérséget mint egységes egészt a tágabb térséghez kötik. E kapcsolatok jelölik ki a kistérség központjait, Mórahalmot és kisebb mértékben Ruzsát, valamint a kistérség kapcsolódását a megyék és a régió településeivel, központjaihoz is. Ennek alapján illeszkedik a kistérség a regionális térszerkezetbe.
- *Identitás*, amely a történelemből, a hagyományokból, a kulturális örökségből táplálkozva a településhez és kistérséghez tartozás tudatát jelenti, szerepe újra erősödik.

Adottságait tekintve, országos és regionális összehasonlítás alapján a kistérség jelenlegi helyzetét és jövőbeli fejlődését alapvetően két meghatározó tényező, adottság alakítja. Az egyik, hogy a kistérség gazdasági és társadalmi szempontból elmaradott (a Mórahalmi kistérség a KSH adatai szerint „fejletlen” kistérségek közé tartozik, 2007) és hátrányos helyzetű (de nem tartozik a 33 leghátrányosabb helyzetű kistérség közé, TeIR, 2010). Gazdasági szerkezete egyoldalú, megújításra szorul, átalakításának problémái élesen

jelentkeznek, munkanélküliséggel küzd, az infrastrukturális ellátás - különösen a külterületi és a közlekedési infrastruktúra - jelentős fejlesztésre szorul. Mindezek ellenére népessége folyamatosan nőtt az utóbbi időszakban, a kistérség lakónépességének növekedése magasan meghaladja Csongrád megye népességnövekedését (TeIR, 1998-2008 közötti adatok).

A Mórahalmi kistérség vándorlási egyenlegének megyéhez és régióhoz viszonyított mértéke

A lakónépesség növekedése elsősorban az odavándorlás eredménye, mely a természetes fogyás és az elvándorlás negatív következményeit térségi szinten kiegyenlíti. A természetes szaporodás/fogyás adatai a kistérségben is tartós népességcsökkenést jeleznek (Mórahalmi kistérség: -6,1 fő). Az országos és megyei tendenciának megfelelően alacsony a születések, és magas a halálozások száma. A természetes fogyás mértéke a megyei (-4,7 fő) és országos átlagot kevéssel meghaladja.¹ A pozitív vándorlási egyenleget (Mórahalmi kistérség: 2,8 fő)² elsősorban a Szegedről való kiköltözés alakítja ki, amely a városhoz közel és távolabb eső településeken egyaránt érvényesül. Erősíti ezt a jelenséget a jelentős problémákat okozó, szociálisan hátrányos helyzetű rétegek tanyákra való kiköltözése is. Ez a folyamat a falvak és a tanyavilág életképességét is bizonyítja, egyúttal azonban az elszegényedés jele is, mert - különösen a tanyákon - az alacsony lakásár, és a ház körüli mező- és kertgazdálkodás lehetősége viszi ki az embereket. Emellett jellemző a fiatal generációk elvándorlása.

Fontos tényező, hogy a térség valamennyi településének közös jellemzője a sűrű tanyahálózat, térbeli megosztottságukat mind a mai napig megőrizték: településterületük zárt

¹ Forrás: KSH, 2010 (Természetes szaporodás, ill. fogyás 1000 lakosra)

² Forrás: KSH, 2010 (Belföldi vándorlási különbözet 1000 lakosra)

belterületre és szórvány jellegű külterületre oszlik. A kistérség tanyái egykor Szeged és Kiskundorozsma tartozéktelepülései voltak, a szórványok besűrűsödésével váltak életképes településsé. Kialakulásuk megelőzte a kistérség mai településeinek létrejöttét. A kiterjedt tanyarendszert az 1950-es faluvá szerveződés sem szüntette meg, a tanya továbbra is a településrendszer része maradt. Fennmaradására hosszú távon is számítani lehet - ez tájszerkezeti, ökológiai, gazdálkodási és néprajzi-kulturális szempontból is indokolt. Infrastrukturális és egyéb ellátása azonban a belterülethez képest sokkal nehezebben biztosítható. Ebben szerepet kap a tanyák részleges funkcióváltása is. A hagyományos gazdálkodási és lakóhely, illetve szociális funkciója mellett új, egyre erősödő szerepe van a falusi turizmusban és a hétvégi pihenésben is.

A kiterjedt külterület térségi átlagban az összes terület 96,9 %-át foglalja el. A külterületen valamennyi település esetében sűrű tanyahálózat alakult ki, amely ma is folyton változó, fejlődő, átalakuló rendszer. Ennek megfelelően a külterületi népesség aránya magas, kistérségi átlagban 41,5 %. Ez megmutatkozik a népsűrűségi adatokban is: az átlagos népsűrűség kistérségi szinten 49 fő/km², amely országos összehasonlításban nagyon alacsony. Települési viszonylatban ez azonban nagy szóródást mutat, két szélső értékét Bordány (90 fő/km²) és Öttömös (23 fő/km²) képviseli. Megfigyelhető ebben Szeged közelségének hatása is, a népsűrűség a szegedi agglomerációba tartozó településeken magasabb.

A mai Kistérség területe a már említett török hódoltság után a jelenlegi településhatárokon kívüli központokból népesült be, túlnyomórészt az Erdei Ferenc által „*túlfejlődöttnek*” nevezett modell szerint. Ennek a tanyafejlődési útnak az a jellegzetessége, hogy a külterületi lakóhely és a városi ház kapcsolata nem volt tartós; a tanyavilág viszonylag korán az önállósulás útjára tért. Az állandó és teljes kitelepülést a kiskun pusztákon mindenekelőtt az anyatelepüléstől való nagy távolság, Alsó- és Felsőtanyán pedig Szeged agrárpolitikája segítette. A szegedi határban ugyanis városi háztulajdon nélkül is lehetett tanyaföldet szerezni, sőt az 1850-es években megindított hosszúlejáratú földbérletek-akciók révén maga a Város is telepített szórványokat. Mivel az anyavárostól való elszakadás ily módon az esetek többségében már a községgé alakítás előtt megtörtént, a leendő tanyaközségeknek jó esélyük volt arra, hogy rövid idő alatt életképes településsé formálódjanak.

Elegendő állami támogatás híján a külterületi építési tilalom lett a leghatékonyabb eszköze annak, hogy a formálódó településmagok felé tereljék az embereket. Mivel azonban nem minden új tulajdonos költözött be azonnal a tető alá hozott belterületi házba, sőt akik megtették, többségükben azok sem szakadtak el végleg a tanyai gazdaságtól, a „*kétfelé való*

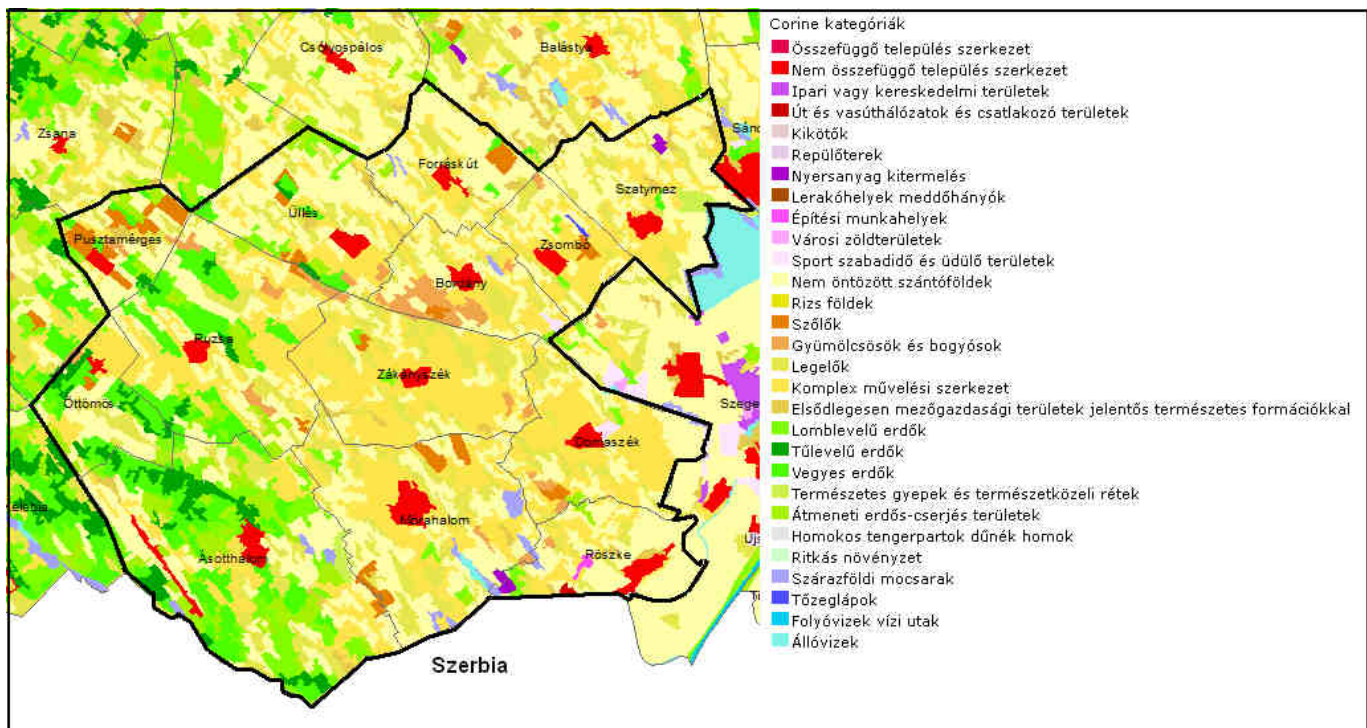
lakásnak” különböző változatai alakultak ki attól függően, hogy a tanya vagy a falusi ház jelenti-e a család számára a kiindulópontot. A mai tanyai életmódot az is színesíti, hogy a helybelieken kívül a szomszédos települések és az egykori anyaváros lakói is lehetnek ingatlantulajdonosok valamely tanyaközség külterületén.

A mezőgazdasági nagyüzemek fontos szerepet játszottak a formálódó faluközpontok és a hozzájuk rendelt tanyavilág önálló településsé válásában. Mivel a Duna-Tisza közti homokvidékre oly jellemző kisüzemi szőlőket és gyümölcsösöket nem lehetett a feketeföldi gabonamezőkhöz hasonlóan táblákba vonni, a Kistérség településeinek vagy szakszövetkezetek alakultak (Mórahalom, Zákányszék, Bordány), vagy tsz-ek. A tanyarendszert összességében véve az tartotta fenn, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezése csak a föld magántulajdonát szüntette meg, a magánhasználat lehetőségét nem; a „saját” földjükön gazdálkodó szakszövetkezeti tagok és a háztájin kívül még részes vagy bérelt földet is művelő tsz-tagok továbbra is ennek előnyét élvezhették.

Az agrárprivatizáció megteremtette azt a lehetőséget, hogy a magánbirtoklásra épülő tanya gazdálkodási rendszer visszatérjen természetes fejlődési pályájára, mely során az elaprózott birtokszerkezet ismét uralkodóvá vált. A homokháti tsz-ek sorsa a rendszerváltás óta különbözőképpen alakult: egy részük jogutód nélkül megszűnt, más részüknek csak töredéke gazdálkodik tovább, de olyan is akad, amely új típusú szövetkezetté alakult.

A kistérség általános jellemzése során fontos kitérni a természeti viszonyokra is, hiszen azok nagy mértékben meghatározzák a terület jelenlegi és jövőbeni fejlettségét, különösen az ágrárágazatot érintve. A kistérség éghajlata szélsőségesen kontinentális jellegű. Jellemző a tartós, forró nyár, sok napsütés és kevés csapadék. A téli időszak csapadékminimuma következtében számottevő vastagságú hóréteg csak ritkán alakul ki. A kistérség egésze száraz, vízhiányos terület, a mélyfekvésű területeken csapadékosabb években a belvíz jelent problémát. Súlyos probléma a talajvízszint fokozatos csökkenése, valamint az ivóvíz minőségében tapasztalható problémák, mely természetes szennyeződésből is fakad (mezőgazdasági sajátosságok). Az uralkodó szélirány É-i-Ény-i, illetve D-i-Dk-i, jelentős a szélerezió. A térség tengerszint feletti magassága 80-125 m közötti, nyugattól kelet felé csökken. Keleti szélén egyenletes ártéri síkság, többi részén enyhén hullámos síkság található. (A relatív relief 0-4 m/km².) A kisebb területű, szélhordta homokbuckák közelében löszös homok, illetve futóhomok van. A vízfolyások mentén homokos iszapok és réti agyagok települtek, alapzatukban néha réti mészkő és mésziszap képződött. Ezek a laposok rossz lefolyásúak, időszakosan vízzel borítottak. A porózus szerkezetű folyóvízi feltöltődés jelentős

menyiségben tárol szénhidrogéneket (földgáz, kőolaj), termál- és rétegvizet. Uralkodó talajtípus a humuszos homok és a futóhomok. A homokbuckák közötti mélyebb fekvésű területeket foltokban szolonyeces réti és lápos réti talajok foglalják el, a talajtakaró túlnyomó részben homok és homokos vályog, kisebb részben vályog. A termőréteg vastag, a humusztartalom a homoktalajokon alacsony, mely a mezőgazdaság termelékenységét csökkenti, kihívás elé állítva a gazdákat. A rossz víz-, hő- és tápanyag-gazdálkodású, szerkezet nélküli homoktalajok túlsúlya, valamint a nehezen művelhető szolonyeces réti, lápos réti és szikes talajok jelenléte miatt a talajok termőképessége összességében gyenge. A termőföld átlagos aranykorona-értéke mindössze 6,92 AK/ha. A homokterületeken veszélyt jelent a defláció. A kistérség mai arculata a mezőgazdasági termelés által meghatározott homogén kultúrtáj, amely csak foltokban őrzi a táj egykori gazdagságát. A mai erdők telepített erdők, jellemző fafajok a nyárfa, fenyő, akác. Legnagyobb az erdősültség Ásotthalmon, Ruzsán, Öttömösön.

A Homokháti kistérség területhasznosítási térképe (Forrás: TeIR)

A jelenlegi területhasználat őrzi a táj eredeti karakteréből fakadó változatosságot. A művelési ágak megközelítően követik a domborzat, a talaj- és vízviszonyok változásait. A kistérségben a tájkaraktert meghatározó mezőgazdasági hasznosítás ellenére nem alakult ki monoton kultúrsivatag. A térség nyugati részén - az előző elemekhez és egymáshoz is kapcsolódva - erdőfoltok alkotnak hálózatot. Ez a hálózat a futóhomok foltjait fedi le. A szintén futóhomokos ÉNy-i területeken (Forráskút-Üllés) és a kistérség más részein csak kis,

elszigetelt erdőfoltok vannak. A mezővédő erdőszávok, fasorok jelenléte is elhanyagolható. Összességében a termelési funkciójú elemek (mezőgazdasági táblák, üzemek, ipari üzemek) a terület 57,5 %-át, a védelmi funkciójú elemek (erdők, nádasok, mocsarak, halastavak, ösgyepek, hasznosított gyepterületek) a terület 33,4 %-át, az épített környezet elemei (fogyasztási-szolgáltatási funkció: települések, tanyák, közlekedési és kommunális infrastruktúra) pedig 9 %-át foglalják el.³

A kistérség adottságai - a természeti és társadalmi, gazdasági erőforrások szerint is - elsősorban a mezőgazdaságnak kedveznek. A térség ökológiai jellemzői a hagyományos, szántóföldi művelésre alapozott mezőgazdálkodást azonban csak kis mértékben teszik lehetővé. Így fejlődött ki a speciális talaj- és éghajlati adottságokhoz alkalmazkodó homoki gazdálkodás. A mezőgazdaság gazdasági szerepét az 1990-es évtizedben bekövetkezett szerkezeti átalakulásban is megőrizte. Az összes mezőgazdasággal foglalkozó termelőt (vállalkozások és őstermelők) figyelembe véve az átlagos birtokméret kistérségi átlagban 6,3 ha, amely térségi szinten változik. A legtöbb a 2-5 ha-os birtok, az őstermelők átlagos birtokmérete mindössze körülbelül 2 ha. A termelést tehát a kisbirtokok túlsúlya jellemzi. Az elaprózottság mellett a jelenlegi birtokszerkezet másik hátránya a térbeli széttagoltság, azaz a birtoktestek nem egy tagban, hanem több helyen, egymástól távoli határrészekben helyezkednek el. A birtokméret azonban csak részben jelent tényleges elaprózottságot. A kertészeti kultúrák esetében ugyanis a kis területen folytatott intenzív termesztés hozamban és árbevételben megfelel, esetenként felülmúlja az eredményesen valóban csak nagyobb üzemméretben folytatható szántóföldi gazdálkodást.

A magántermelők többsége egyaránt foglalkozik valamilyen szántóföldi kultúrával, esetleg arra épülő állattenyésztéssel, szabadföldi zöldségtermesztéssel, kisebb volumenű gyümölcs- és szőlőtermesztéssel, esetenként zöldség-hajtással. Általában jellemző, hogy azoknál a termelőknél, akik gazdálkodásában a szántóföldi termesztés a meghatározó, ahhoz sertés- és szarvasmarhatartás is kapcsolódik, míg az intenzív kertészeti termesztés mellett állattenyésztés nem jellemző. Ugyanígy az intenzív baromfitenyésztés mellé sem társul növénytermesztés. A talajok megfelelő kultúrállapotban tartása az egyes talajtípusokon más-más beavatkozásokat kíván. A homoktalajokon a szerves trágyázásnak, a szerves anyag rendszeres talajba juttatásának van szerepe, amely a tápanyag-utánpótlás mellett a talajok szerkezeti kötöttségét is javítja. A nehezen művelhető réti talajokon az ugyancsak fontos szerves trágyázás mellett a rendszeres talajművelésnek van szerepe, amely a talajok levegő-

---

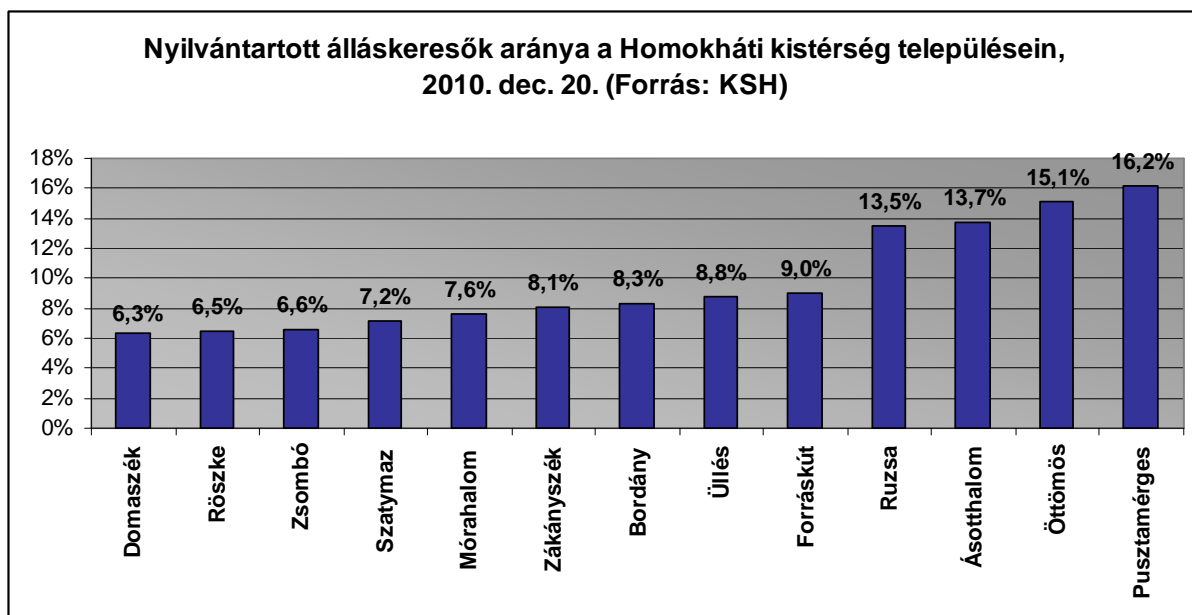
³ Forrás: A Homokháti Kistérség Agrárstruktúra és Vidékfejlesztési Stratégiai Programja, 2004.

víz háztartását és szerkezetét javítja. A termelők ezt lehetőségeikhez képest végzik el. Az ökológiai adottságok a napfény- és hőigényes, kis vízigényű növények termesztésére megfelelőek. Sikerrel elsősorban a kertészeti kultúrák (szőlő, gyümölcs, fűszerpaprika, szabadföldi zöldségnövények) termesztetők, gazdálkodási hagyománya is elsősorban ezeknek az ágazatoknak van. Mellettük az 1980-as évektől kezdve került előtérbe az intenzív, természetberendezés (fólia és üvegház) alatti termesztés (zöldség-hajtatás, virágkertészet), amely jelenleg is a legbiztosabban jövedelmező mezőgazdasági ágazat. A gyümölcs- és szőlőtermesztés az 1990-es években visszaesett. A kertészeti kultúrák esetében a jövedelmezőség a vetés-, illetve termőterületi arányt jelentősen meghaladja. E termékkör alkotja a kistérség tájjellegű, sajátos egyediséget hordozó termékeit is. Ezek a homoki szőlő és bor a kistérség nyugati és déli részében, a hajtatott zöldségfélék valamint a spárga Öttömösön és Ásotthalmon. Az állattenyésztés az 1990-es évtizedben a kistérségben is visszaesett. Ma elsősorban sertés- és szarvasmarhatartás, kismértékben baromfi- és kisállattenyésztés jellemző. Lovakat általában saját használatra tartanak, de van néhány, idegenforgalmat szolgáló lovas tanya is.

A gazdasági fejlődés egyik alapvető feltétele, a megfelelő infrastruktúra ellátottság az önkormányzatok beruházásában megvalósult fejlesztések következtében valamennyi településen javult. Ez elsősorban a belterületi infrastruktúra (szilárd burkolatú utak, járdák, kerékpárutak, villamos energia-, víz-, gáz- és telekommunikációs hálózatok) kiépítését jelentette. A korszerű hulladékkezelés, a csatornázás és a szennyvízkezelés azonban a települések többségén továbbra sem megoldott. Emellett a tanyás külterület ellátása fokozott terhet jelent az önkormányzatok számára. Kistérségi szinten több kezdeményezés is történt, a külterületi infrastruktúra ellátottságra azonban továbbra is a hiány jellemző. Ennek oka a műszaki kivitelezés nehézsége és a rendkívül nagy forrásigény. Az energiaellátás a hagyományos ellátó rendszereken keresztül valósul meg. A kistérség adottságai a megújuló, természetes energiaforrásokon alapuló energiagazdálkodásnak kedveznek. Közülük csak a termálenergia hasznosítására van példa, de ennek aránya is elmarad a lehetőségektől.

A mezőgazdasági termelők, egyéni vállalkozások és társas vállalkozások számából következtetve a mezőgazdaság ma is az aktív keresők közel felét foglalkoztatja. A pontos arányt nehéz felmérni, mert sokan csak kiegészítő jelleggel, mellékállásban gazdálkodnak, és magas az őstermelők száma is. Az önálló mezőgazdasági termelésnek a háztartások többségében szerepe van. A kereskedelem és szolgáltatás őrizte meg leginkább foglalkoztatási szerepét. A helyi munkalehetőségek korlátozottak, kevés új munkahely teremődik. A Szegedre történő munkába járás szerepe és lehetősége döntően az utazási költségek jelentős

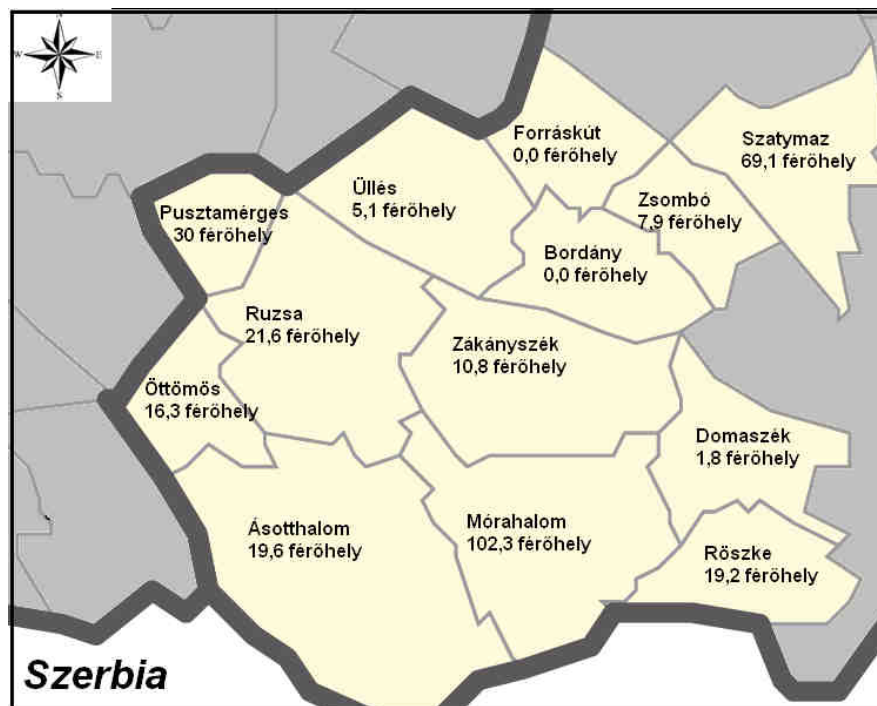
növekedése és a privatizációval együtt járó létszámleépítés miatt ugyancsak szűk. A nyilvántartott álláskeresők aránya 10 % körül mozog a kistérségben, de a települések között megfigyelhetőek eltérések. A Szegedhez közelebbi települések jellemzően alacsonyabb munkanélküliséggel rendelkeznek, míg a kistérség nyugati határszélén (Pusztamérges, Öttömös) a munkanélküliek aránya duplája ezeknek. Ez az érték régiós viszonylatban 9,9 %, a megyében pedig 8,1 %, tehát a Homokháti kistérség munkaerőpiaci helyzete elmarad az átlagtól. A tényleges munkanélküliség azonban a regisztrált munkanélküliek számánál is magasabb. A munkanélküliség elsősorban a fizikai foglalkozásúak és az alacsony iskolai végzettségűek körében jelentkezik, és magas a pályakezdő munkanélküliek száma is. A lakosság iskolai végzettsége javuló tendenciájú, a megyei és országos adatokhoz képest azonban összességében továbbra is alacsony. Legmagasabb az általános iskolát és a szakmunkásképzőt végzettek aránya, mely adatokhoz nagyban hozzájárul a kiterjedt tanyavilág átlagosan alacsony iskolai végzettsége.

Az élet minden területén érvényesül a tanyán élők hátrányos helyzete. A tanyák teljes körű infrastrukturális ellátása nehezen megoldható. A tanyai gyerekek iskolába csak nagy távolságok megtételével járhatnak, ugyanígy nehéz a gyermekvédelmi, az egészségügyi és a szociális feladatok ellátása is. A tanyák komfortfokozata a belterületi lakások mögött elmarad. Legnagyobb probléma még ma is a szegénység és az iskolázatlanság. A tanyán élők körében fokozottan jelentkeznek a pszichológiai problémák, a depresszió, öngyilkosság, valamint a másodrendű állampolgárság, az elzártság, a kirekesztettség érzése. Az egykori tanyai közösségek nem éledtek újjá. Ugyanakkor a tanyák egy része másodlagos otthonként pihenési, illetve gazdasági célokat szolgál, ilyenkor tulajdonosuk nem lakik kint, a tanyára

csak kijár. A különböző rekreációs lehetőségek, tanyai turizmus a településforma új funkciójaként csökkentheti ezeket a hátrányos folyamatokat.

A kistérség idegenforgalmi adottságai jelenleg csak részben kihasználtak. Ezt támasztják alá a kistérség idegenforgalmi adatai is. Eszerint a térségbe érkező vendégek 7565 vendégéjszakát töltöttek a kereskedelmi szálláshelyeken. Az átlagos tartózkodási idő 1-2 nap. Valamennyi adat az országos átlagtól elmarad. Az ezer lakosra jutó férőhelyek száma 303,1 az érintett településeken összesen (Forrás: KSH, 2010). A turizmus fellendítéséhez elsősorban mennyiségi és minőségi fejlesztésük szükséges, melyek közül egyértelműen Mórahalom jár az élen mind szálláshelyek, mind egyéb szolgáltatások és programlehetőségek terén. A kistérséget elsősorban a belföldi turisták keresik fel, de egyre több a külföldi látogatók száma, melyek részben a Szerbia felől érvényesülő tranzitforgalom, Románia területéről érkező turisták, valamint különböző szervezett programok keretében érkeznek a térségbe. Jó szervezéssel a kistérség vonzó látnivalót kínál számukra, amit leginkább Pusztamérges és Mórahalom eredményei bizonyítanak. A kistérségben Mórahalmon, Pusztamérgesen és Ruzsán működik Tourinform iroda. Lépések történtek az idegenforgalmi megjelenést is magába foglaló térségmarketing területén is. Készültek már színvonalas, valamennyi települést adottságok, látnivalók, vendéglátóhelyek, szálláshelyek szerint bemutató színes kiadványok. A térség arculata kialakult, megtervezett, melyre a jövőben építeni lehet.

**Kereskedelmi és magán szálláshelyek szállásférőhelyei 1000 lakosra a Homokháti kistérség településein,
2010. július 31. (Forrás: KSH)⁴**

Az utóbbi években az idegenforgalom fejlődéséhez szükséges fogadó-kapacitás bővült, ami biztos alapot biztosít a turizmus sokoldalú továbbfejlesztéséhez. A térség központi szerepet betöltő városában a termálvíz vagyon hasznosítása céljából működik olyan komplexum (Mórahalmon az Erzsébet Mórahalmi Gyógyfürdő), mely egész évben a térségből és tágabb környezetből is fogadja a gyógyulni vágyó, valamint csupán a szabadidő kellemes eltöltéséért ide járó vendégeket.

1.1.2. A kistérség főbb problémaköreinek kifejtése

Adottságait tekintve, országos és regionális összehasonlítás alapján a kistérség jelenlegi helyzetét és jövőbeli fejlődését alapvetően három meghatározó tényező, adottság alakítja:

- Hátrányos helyzet

A kistérség gazdasági és társadalmi szempontból elmaradott és hátrányos helyzetű. Gazdasági szerkezete egyoldalú, megújításra szorul, átalakításának problémái élesen jelentkeznek, demográfiai folyamatai kedvezőtlenek, humán erőforrása viszonylag gyenge, munkanélküliséggel küzd, az infrastrukturális ellátás - különösen a külterületi és a közlekedési infrastruktúra - jelentős fejlesztésre szorul.

- Rurális jellemzők

A kistérség a területfejlesztési törvény, de az EU vidékfejlesztési meghatározásai (2081/93 (1993.VII.20.) sz. EK tanácsi rendelet, EU Vidékfejlesztési Chartája) szerint is tipikus vidékfejlesztési térség, fejlesztési és finanszírozási tekintetben a vidékfejlesztés célterülete. Ennek mutatói: a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya, a községekben és kisvárosban élő népesség aránya, az egy főre jutó alacsony GDP alapján, a mezőgazdaság alacsony jövedelmezősége, az alacsony népsűrűség, a zöldfelület dominanciája. Ez alapján a kistérség fejlesztése a területfejlesztés és vidékfejlesztés komplex és egymást kiegészítő rendszerében lehetséges. Mivel e jellegzetességek elsősorban kistérségi, nem pedig megyei és regionális szinten jelentkeznek, így a kistérségi együttműködés a problémák megfogalmazásában és megoldásában, a források megszerzésében és felhasználásában kiemelkedő szerepet kap.

---

⁴ Az elkészült felmérés óta jelentősen növekedett a kereskedelmi szálláshelyek száma például Mórahalmon és Bordányban.

- Koordinált fejlesztés igénye

A Homokháti kistérség fekvése és helyzete következtében önerőből csak részben fejlődőképes. Ezért fejlesztése koordinált, Csongrád megye, a Dél-alföldi Régió programjainak keretében illeszkedve, széleskörű, a terület- és vidékfejlesztés intézményrendszerével, a szomszédos településekkel és kistérségekkel, az ágazati intézményekkel, a gazdasági és a civil szférával történő együttműködés keretében valósítható meg.

A Homokháti Kistérség fekvéséből, történelméből adódóan sajátos adottságokkal és problémákkal rendelkezik. Ezek versenyhelyzetét, népességmegtartó képességét, gazdasági fejlődését erőteljesen alakítják. Helyzettől függően előnyt és hátrányt is jelenthetnek, magukban hordozzák a fejlődés, de annak elmaradásának lehetőségét is. A kistérségre jellemző legfontosabb környezeti-, társadalmi-, gazdasági folyamatok, sajátos adottságok és problémák az alábbiakban összegződnek.

Hiányok és problémák jelentkeznek a kistérség gazdaságában, elsősorban a következő fő területeken tapasztalhatók:

- Gazdasági átalakulás

Az 1990-ben megindult magyarországi gazdasági átalakulás tartós és hosszú távú folyamat. Eredményeképpen mára lényegesen módosult a gazdaság, illetve a foglalkoztatás szerkezete. Jellemző a hagyományos iparágak válságba jutása, az új iparágak, a modern és folyamatosan megújuló technológia, a kutatás-fejlesztés, az innováció felértékelődése, a kiépülő és megerősödő bankszektor, a külföldi tőke beáramlása, a terciér szektor jelentőségének fokozódása. A gazdasági szervezetek száma ugrásszerűen megnőtt. Különösen a kis- és középvállalkozások száma magas, amelyek azonban a legkevésbé stabilak. A mezőgazdaság szövetkezeti modellje felbomlott, mely a vidéki ipart leginkább megtettesítő tsz-melléküzemágak megszűnését is jelentette, ez vidéken is állandóvá tette a foglalkoztatási problémát.

- Gazdasági szerkezet hiányosságai

A kistérség gazdaságát egyoldalúan a mezőgazdaság határozza meg, amelynek gazdasági és foglalkoztatási szerepe kiemelkedő. Az ipar és a szolgáltatások is részben a mezőgazdasághoz kapcsolódnak. A mezőgazdaság azonban szerkezeti problémái és az ebből is adódó alacsony jövedelmezősége miatt megélhetést egyre kevesebb embernek nyújthat. Emiatt valamennyi településen alapvető törekvés a gazdaság diverzifikációja, szerkezeti megújulásának elősegítése, a vállalkozási aktivitás és a vállalkozások stabilitásának növelése, új

munkahelyek teremtése. Ez a kistérségben a mezőgazdaság, a feldolgozóipar, a kapcsolódó szolgáltatások, valamint a turizmus bővítésével és minőségi fejlesztésével érhető el.

- A gazdasági fejlődés hiányos háttérfeltételei

A gazdasági fejlődést valamennyi településen nehezíti a tőkeszegénység, a technológiai elmaradás, a kevés munkahely, a korszerű szaktudás, gazdasági ismeretek hiánya, az információhiány. Ezeket súlyosbítja a fiatalok elvándorlása, a mezőgazdasági és a hagyományos falusi élet leértékelődése, a lakosság szociális problémái, az önkormányzatok gazdálkodási nehézségei, az emberek bizalmatlansága, szorongása. Mindez csak hosszú távon szüntethető meg a jó példák felhasználásával, terjesztésével, az új kezdeményezések ösztönzésével, a közösségi élet támogatásával, a lakosság információval való ellátásával, gazdasági és szakmai tanácsadással, magas szintű képzéssel.

- Nemzetközi nyitás következményei

A gazdasági átalakulás a nemzetközi nyitást is szükségesszerűvé tette. Ennek eredményeképpen a hazai piacon is megjelentek a tőkeerős, széleskörű piaci kapcsolatokkal és tapasztalattal rendelkező külföldi vállalatok, amelyek erős versenyhelyzetet teremtenek a nem egyszer forráshiányos, átalakulási nehézségekkel is küzdő magyar cégek számára. Észak-nyugat Magyarországon és Budapest körzetében ez a foglalkoztatást és a gazdasági teljesítményt jelentősen növelő beruházásokban, befektetésekben is jelentkezik, a Dél-alföldi térség tőkevonzó képessége azonban jelenleg nagyon gyenge. Az export-import arány javítása aktívabb és hatékonyabb exportösztönzést, illetve erőteljesebb piacvédelmet kívánna.

- Innováció felértékelődése, kihasználatlan lehetőségek

A világgazdasági tendenciák világosan jelzik, hogy a gazdasági növekedés, a versenyképes termékszerkezet a közeljövőben az állandó technológiai megújuláshoz és a magas hozzáadott szellemi értékhez kötődik. Szeged és vele a Dél-alföld helyzete a magyar K+F szektorban kedvező, ez azonban a gazdasági életben alig hasznosul, és közvetlen térségi kisugárzása is nagyon gyenge. Ezzel a régió legfontosabb versenyelőnye marad kihasználatlan; ugyanis egy térség tőkevonzó képessége és korszerű gazdasági szerkezete leginkább attól függ, hogy milyenek az innovációkat kibocsátó és továbbító, illetve az innovációkat befogadó és felvevő képességeik.

- Fekete gazdaság erősödése

A bonyolult jogi és pénzügyi szabályozási rendszer, a munkaadót és munkavállalót terhelő magas járulékok a fekete gazdaság erősödésének kedveznek. Jelenleg a becslések szerint a gazdasági tevékenység 30%-át is megközelíti, talán meg is haladja. Csongrád megyében, a

román és szerb határ szomszédságában különösen jelentős lehet. Előfordulása a szolgáltatások és a kereskedelem területén a legmagasabb, az ipari és mezőgazdasági termelésben viszonylag alacsony. Elsősorban az önfoglalkoztató vállalkozások és a családi tulajdonú kisebb cégek körében jellemző.

- Alacsony jövedelmek

A térségben elérhető jövedelmek hagyományosan alacsonyak. Ez szoros összefüggésben van az egyoldalú gazdasági szerkezettel, a mezőgazdaság viszonylag alacsony jövedelmezőségével. Magas a nyugdíjasok és a jövedelempótló támogatásból élők száma. A lakosság jelentős hányada jelenleg a létminimumnak megfelelő kimutatható jövedelemmel rendelkezik. Ez visszahat a gazdasági fejlődésre is: önerős beruházásokra a térség csak szerény mértékben képes, az alacsony jövedelmek alacsony fizetőképes keresletet is jelentenek az áruk és a szolgáltatások iránt.

- Mezőgazdaság alacsony jövedelmezősége, értékesítési nehézségei

A Dél-alföld hagyományosan meghatározó ágazata, a mezőgazdaság az általánosan elaprózott, és területileg is szétszórt birtokstruktúra, a technikai-technológiai visszamaradás, az integráció hiánya, a keleti piacok elvesztése, az értékesítés állandó nehézségei, az élelmiszeripar napjainkig elhúzódó privatizációja következtében egyre kevesebb embernek egyre kevesebb jövedelmet hoz. A mezőgazdasági (felvásárlási és piaci) árak az egyéb árakhoz képest jóval kisebb mértékben emelkedtek, az ágazat jövedelmezősége így jelentősen csökkent, a gazdasági szektort nagyfokú bizonytalanság jellemzi. A termelés országosan jelentősen visszaesett, egykori színvonalát csak hosszú idő után érheti csak el. A termelés visszaesése mellett a legsúlyosabb probléma, hogy felbomlottak a hagyományos, a korábbi gazdálkodási struktúrában már kialakult termékpályák. A termelés, a feldolgozás és az értékesítés kapcsolódása esetleges, bizonytalan. Az élelmiszeripari kapacitás - amely korábban a termékek jelentős részét dolgozta fel - megyei szinten is kihasználatlan. Probléma, hogy a termelés mennyiségében és minőségében csak részben igazodik a piaci igényekhez. A termelési struktúra termék- és fajtaszerkezetben, technológiában, minőségben rendkívül változó, nem egységes. Ebből is következik, hogy a kistermelők kiszolgáltatottsága a felvásárlókkal, a nagykereskedelemmel szemben rendkívül nagy. Hiányzik a piaci információk közvetítése, a termelés hatékony szervezése. Kedvező, hogy ezt felismerve a szövetkezés a kistérségben már megindult, megoldást jelenthetnek a megfelelően működő felvásárló telepek, szövetkezeti szerveződések.

- Idegenforgalmi lehetőségek nem teljes kihasználtsága

A foglalkoztatási gondokkal, gazdasági szerkezetváltással küzdő Homokháti kistérségben az idegenforgalomnak, mint kiegészítő jövedelemforrásnak és munkalehetőségnek különösen nagy jelentősége van, amellyel, hogy az a térség ismertségét és gazdasági növekedését is szolgálja. A kistérség rendelkezik is olyan adottságokkal, amelyek turisztikai vonzerőt jelenthetnek. Ilyen a csöndes falusi környezet, a tanya, a tanyai életmód és gazdálkodás, a lovaglás lehetősége, a termálvíz, az erdők, a vadászat lehetősége, a homoki borkultúra, a természeti környezet, a homoki táj, a tiszta levegő, az erre épülő programlehetőségek, túraútvonalak, bemutatóhelyek. E vonzerőkre a térség idegenforgalmát hosszú távon építeni lehet. A lehetőségeket leginkább a központi település, Mórahalom használja ki, a város megfelelő településmarketinggel nagy sikereket ért el az utóbbi években a turizmus terén. Ugyanakkor a többi településen csekélyebb mértékben jelent kiegészítő jövedelmet a gazdaság ezen ága, a legtöbb adottságot kihasználatlanul hagyják.

A legfontosabb környezeti jellemzők, melyek a kistérség fejlődését meghatározzák és, melyeken a jövőben pozitív irányba kell változtatni:

- Vízháztartási problémák erősödése, kedvezőtlen adottságok túlsúlya

A kistérség éghajlata szélsőségesen kontinentális jellegű. A hőmérsékleti értékek és a csapadékeloszlás egyaránt nagy kilengést mutatnak. Jellemző a tartós, forró nyár. A vegetációs időszak csapadéka mindössze 310-330 mm, a téli időszak csapadékmínimuma következtében pedig tartós és számottevő vastagságú hóréteg csak ritkán alakul ki. A talajok termőképessége gyenge, a rossz víz-, hő- és tápanyag-gazdálkodású, szerkezet nélküli homoktalajok túlsúlya; a nehezen művelhető szolonyeces réti, lápos réti, ill. szikes (szoloncsák-szolonyec) talajok jelenléte jellemző. Az átlagos aranykorona érték mindössze 9,5 AK/ha. A homoktalajokon erős a defláció veszélye. Mindezt súlyosbítja a belvízi elöntés veszélye és a talajvízszín-süllyedés, amely a települések többségében 1-2 m, a kistérség nyugati részén azonban a 2-3 m-t is eléri. Emellett több településen probléma az ivóvíz elszennyeződése. Az ökológiai stabilitást nagymértékben szolgálná a nagyobb arányú erdősítés, illetve mezővédő erdősávok telepítése. Ugyanakkor a térség jelentős kőolaj-, földgáz- és termálvíz készletekkel rendelkezik. Összességében az egész Alföld problémája a száraz éghajlat, az aszályos évek sorozata, az időjárás kiszámíthatatlansága, amely az utóbbi évtizedekben egyértelműen erősödik. E mellé párosul a talajvízszín-süllyedés, amely a Duna-Tisza-közének középső sávjában jelent leginkább problémát. A mezőgazdaság tápanyag-utánpótlásának esetlegessége a talajok termőképességét csökkenti

- Speciális talajadottságok és éghajlat

A sajátos környezeti adottságok a mezőgazdasági termeléstől is fokozott alkalmazkodást követelnek. Így alakult ki a kistérség jellegzetes homoki gazdálkodási kultúrája, amely főleg a szőlő- és gyümölcsstermesztésre, a szántóföldi és a hajtatott zöldségtermesztésre épül. Szeged délnyugati határában kultúrája van a fűszerpaprika termesztésnek, a futóhomokos területeken a spárga termesztésének, és egyes településeken a vágott virág-termesztésnek is. Emellett természetesen megtalálhatók a hagyományos szántóföldi kultúrák és az állattenyésztés, elsősorban a sertés- és a baromfitenyésztés is. A gazdasági-piaci kényszer hatására általánosan a vegyes gazdaságok, a több lábbon álló termelés a jellemző. A korábbi extenzív termelés mellett egyre inkább teret nyernek az intenzív kultúrák. Ezek esetében az öntözés elengedhetetlen feltétel, de csak nagy anyagi ráfordítással biztosítható, és környezetvédelmi problémákat is jelenthet. A jelenlegi területhasználat a talajadottságokat a legtöbb esetben követi, az optimális terület használat kialakítása (ültetvénytelepítés, erdősítés, rossz minőségű szántók gyepesítése) azonban ökológiai és gazdálkodási szempontból is indokolt.

A kistérséget érintő társadalmi (demográfiai, foglalkoztatási, szociális) problémák:

- Tartósan alacsony a születések száma, fiatalok elvándorlása jellemző

A demográfiai mutatók egész Magyarországon kedvezőtlenek. A népesség több évtizede folyamatosan és tartósan csökken, a születések száma jelentősen visszaesett és a halálozási arány is magas. A Dél-alföld és benne Csongrád megye az országos átlagnál kedvezőtlenebb mutatókkal rendelkezik, a népesség természetes fogyása 2010-ben -4,7 fő 1000 lakosra vonatkoztatva, emellett a kistérség még ennél is rosszabb mutatókkal bír. Szintén a megyei átlag alatt van az élveszületések száma is, bár a különbség mértéke elhanyagolható. Az alacsony születésszámot magyarázza az időskorúak magas aránya, hiszen 2011 elején az 59 évesnél idősebbek aránya az állandó népességen belül 24,3 % volt a Mórahalmi kistérségben, a 14 éves vagy annál fiatalabbak aránya pedig nem érte el a 14 %-ot (megyei és régiós átlag hasonlóan alakul).

- Romló szociális - egészségügyi helyzet

A magyar lakosság egészségügyi állapota közismerten rossz. A nehéz megélhetési körülmények mellett javulása a közeljövőben nem is várható. Az életmód változtatás igénye, a szemlélet is hiányzik ehhez. A társadalmi szinten meglévő szociális feszültségek az egyéni sorsokban is erőteljesen jelentkeznek. Kiugróan magas - az Alföldön különösen - az öngyilkosságok, a válások száma, a gyerekvállalási kedv pedig nagyon alacsony. A magyar társadalom nagy részéből hiányzik a pozitív jövőkép, a kiábrándultság érzése nagyon erőteljes. A térségben ezt a mutatót különösen a tanyai lakosság problémái erősítik, a

külterületen élők egészségügyi, szociális ellátási nehézségei, valamint az elszigeteltség okozta kilátástalanság miatt. A szociális és egészségügyi problémákkal küszködők aránya magas, a legtöbb településen ennek kezelése jelenti az egyik legnagyobb problémát. Ez részben az időskorúak magas arányából adódik, részben pedig a tanyai lakosság sajátos helyzetéből, amely ellátásukat rendkívül nehezzé teszi. Hozzájárul azonban a tanyai lakosság mentalitása is, amely szerint a tanyai ember sokkal nehezebben, sokkal később kér segítséget. Így az ellátás nehézsége mellett az alacsony igénybevételi hajlandóság is gond. A szociális és egészségügyi problémák kezelése ezért a legtöbb településen kiemelt feladat.

- Magas öngyilkossági arányszám

Az öngyilkosságok magas száma valamennyi településen, különösen a tanyai lakosság körében jellemző. Becslések szerint számuk az országos arányhoz képest amúgy is magas megyei átlagot is meghaladja. Országos felmérés tanulságai alapján az öngyilkosságok egyik legfontosabb kiváltó oka az életminőség-romlással, alacsony képzettség okozta hátrányokkal összefüggő depressziós tünetegyüttes. A társadalmi-gazdasági különbségek a depresszió által vezetnek magasabb megbetegedési rátához. A külterületeken jelenti a legnagyobb problémát és veszélyt az elhagyatottság, a kirekesztettség, a másodrendűség, a kilátástalanság érzése által gerjesztett depresszió és az ezzel összefüggő pszichoszomatikus megbetegedések magas száma.

- Állandósuló munkanélküliség

A teljes foglalkoztatás megszűnésével a munkanélküliség hirtelen, ugrásszerűen jelentkezett. A tartósan elhelyezkedni képtelen munkanélküliek száma magas, mely elsősorban a fiatalok, valamint az alacsonyan képzett munkavállalók körében jelentkezik. A nyilvántartott álláskeresők aránya a régióban 9,9 %, a megyében valamennyivel kevesebb (8,1 %), de mindkettőt megelőzi a Mórahalmi kistérség 10,1 %-kal (KSH, 2010). Munkanélküliséget befolyásolja a Szegedtől való távolság, és kiugróan magas ezen belül a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkező álláskeresők aránya is (42,6 %), mely a humántőke hiányait tükrözi.

- Alacsony iskolai végzettség

A térség általános problémája a lakosság alacsony iskolai végzettsége. Jellemzően magas az általános iskolát vagy azt sem végzők aránya, felsőfokú végzettséggel pedig a lakosság csak nagyon kis százaléka rendelkezik. Ez a kedvezőtlen korstruktúrával is összefüggésben van; a fiatalok iskolázottsága ugyanis lényegesen magasabb és javuló tendenciájú. A szaktudás a térségben jellemzően a mezőgazdasághoz kötődik.

- Humán erőforrás felértékelődése

Általános tendencia, hogy a fejlett gazdaságokban felértékelődik a képzett munkaerő. A tőkevonzásban is elsősorban ez a meghatározó, az olcsó munkaerőre való telepítés a fejlődő országokra tevődik át. Magyarország mindkét előnnyel: a képzett és olcsó munkaerővel egyaránt rendelkezik. Hosszú távon azonban versenyhelyzetét csak a minél magasabb szakmai színvonalon képzett, magas és konvertálható szaktudással rendelkező emberi tőkéje alapozhatja meg. Szeged mint a dél-alföldi régió központja ebben szintén kiemelkedő szereppel bír, azonban a Homokháti kistérség humán erőforrás szempontjából jelentős hátránnyal küzd.

Infrastrukturális problémák, hiányosságok, térszerkezeti adottságok:

- Térszerkezeti sajátosságokból adódó különbségek

A települések eltérő közlekedési helyzete fejlődési lehetőségeiket nagymértékben meghatározza. Azoknak a településeknek, amelyek Szeged közvetlen közelségében helyezkednek el (Szatymaz, Zsombó, Domaszék, Röske) népesség megtartó képességük erősebb. A fontosabb közlekedési utak mentén fekvő települések (Szatymaz, Zsombó, Forráskút, Bordány, Üllés, Domaszék, Mórahalom, Röske) helyzete ugyancsak kedvezőbb. Ez meghatározza a népesség alakulását, az el- és odavándorlást, a gazdasági és foglalkoztatási szerkezetet, az ingázást. Ugyanakkor a Szeged agglomerációs övezetébe és statisztikai kistérségébe sorolt települések problémái, adottságai sem különböznek számottevően a Mórahalmi kistérség településeinek problémáitól, mely indokolja, hogy Szatymaz, Zsombó, Domaszék és Röske, amelyek statisztikai besorolás tekintetében a Szegedi kistérség részei, a Homokháti kistérségi együttműködésben is részt vesznek.

- Határmentiség

A kistérség a szerb határ mentén helyezkedik el. Nemzetközi közúti határátkelővel rendelkezik Röszkén, amely közvetlen nemzetközi kapcsolatait is lehetővé teszi. A határmenti fekvés a kereskedelem és az átmenő forgalmat kiszolgáló szolgáltatások szempontjából előny. Ugyanakkor a szerb határ közelsége nem kedvez a befektetések térségbe vonzásának, valamint erősíti a fekete gazdaságot és a bűnözést.

- Vonalas infrastruktúra hiányosságai külterületen

A kiterjedt külterület elérhetőségi problémái évtizedek óta nehezítik a tanyasiak helyzetét, feladat elé állítva az önkormányzatokat. A tanyák infrastrukturális, egyéb ellátása a belterülethez képest sokkal nehezebben biztosítható. A rendkívül magas forrásigényű szilárd burkolatokkal való ellátás nem kivitelezhető a települések számára, de sokszor a földutak karbantartása sem célravezető. A rossz megközelíthetőség több más probléma forrása is

egyben (alacsony ingatlanárak, elköltözések, szolgáltatások hiánya, szociális és orvosi ellátás nehézségei, stb.), melyek megoldására komplex módszer szükséges. Mivel a térség valamennyi településének közös jellemzője a sűrű tanyahálózat, ezért a probléma kiemelten fontos. A külterület fejlesztése a Homokhátságon önálló fejlesztési politikát és sajátos külterületi infrastruktúrát kíván - a probléma általános jellegéből adódóan elsősorban megyei illetve regionális keretben. Ebben szerepet kap a tanyák részleges funkcióváltása is. A hagyományos gazdálkodási és lakóhely, illetve szociális funkciója mellett új, egyre erősödő szerepe van a falusi turizmusban és a hétvégi pihenésben is. Emellett nem egy esetben a bűnözés egyik színtere is.

- A kommunális és egyéb infrastrukturális hiányosságok

Több területen - csatornázás, szennyvíz és hulladékkezelés – tapasztalható jelentős elmaradás a kommunális szolgáltatások kiépítése terén. A legtöbb településen a szennyvízkezelés csak tervezési fázisban van, valamint a külterületen egyáltalán nem megoldott, több helyen ivóvíz-problémák tapasztalhatók. A tanyavilágban nem egyedülálló jelenség, hogy semmilyen módon nincs elvezetve a szennyvíz, és viszonylag magas a komfort nélküli lakások száma is. Mindemellett pedig az informatikai, kommunikációs infrastruktúra is nehezen megoldható külterületen, mind műszakilag, mind anyagilag korlátokba ütközik. Az informatika jelentőségét fokozza, hogy a tanyáknak is reális esélyt adna a felzárkózásra, kapcsolataikat, elérhetőségüket lényegesen javíthatja. Emellett a települési, szakági, és térségi kapcsolatokat, információcserét is közvetlenné teszi.

	Ásotthalom	Bordány	Domaszék	Forráskút	Mórahalom	Pusztamérges	Ruzsa	Röszke	Öttömös	Szatymaz	Üllés	Zákányzék	Zsombó
Főbb problémák													
tanyák állapotromlása	X	X	X	X	X	X	X		X		X	X	
magas munkanélküliség	X			X		X	X		X		X		
külterületi rossz úthálózat	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
tanyavilág szociális problémái	X			X	X	X	X	X	X		X	X	
romló egészségügyi helyzet	X	X	X			X	X		X		X	X	X
mezőgazdaság alacsony jövedelmezősége	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
szálláshelyek hiánya		X	X	X							X		X
környezeti problémák, szárazodás)	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
gyenge talajadottságok				X	X			X	X	X		X	X
termál energia kihasználatlansága	X			X					X			X	
peremhelyzet						X	X		X				
hiányzik a piac	X	X		X		X	X		X			X	
szaktanácsadás, szakképzés hiánya	X	X	X	X		X	X		X		X	X	X
fiatalok elvándorlása						X	X		X				
helyi termékek feldolgozása hiányzik	X	X	X	X		X	X		X	X	X	X	X

1.2. A kistérség helyzetértékelése

1.2.1. SWOT-analízis

A kistérség erősségeit és gyengeségeit, a fejlődés lehetőségeit és veszélyeit a következő összefoglaló SWOT elemzés tartalmazza:

ERŐSSÉGEK	GYENGESÉGEK
<ul style="list-style-type: none"> • jelentős termálvíz-, kőolaj- és földgázkészletek • bevándorlás erősödése, a népesség összességében növekedik • piacépes termékstruktúrára épülő termelési hagyományok és munkakultúra • tájjellegű termékek, hungaricumok jelenléte • intenzív mezőgazdasági kultúrák terjedése • tájsajátosságokhoz igazodó tanyai gazdaságok, termelési hagyományok megléte • mezőgazdasági integráció kezdeményei léteznek • mezőgazdasági szaktudás • javuló infrastruktúra • közlekedési kapcsolatok • Szeged közelsége • idegenforgalmi vonzerővel bíró táji értékek • Mórahalom meglévő turisztikai vonzereje, falusi turizmusra alkalmas térség • a tanyai emberek élni akarása, munkabírása, találékonysága, identitása	<ul style="list-style-type: none"> • a mezőgazdasági termelést környezeti problémák nehezítik (szélsőséges időjárás, vízhiány) • kedvezőtlen népességi mutatók (előregedés, csökkenő születésszám) • munkanélküliség, helybeli munkahelyek alacsony száma • alacsony iskolai végzettség • gazdaság egyoldalúsága, ipar és a szolgáltató szektor alig van jelen • mezőgazdasági termelés szétaprózódása, integráció, termeléskoordináció hiányos • elaprózott és területileg széttagolt birtokszerkezet • mezőgazdasági értékesítés nehézségei, feldolgozóipar megrendülése • kis- és középvállalkozások alacsony száma • általános tőkehiány, hitelképtelenség • külterület infrastrukturális (ivóvíz-, szennyvíz-, úthálózati problémák) ellátása nagyon nehéz és hiányos • szociális problémák (öngyilkosságok, tanyákon bűnözés, sok egy személyes háztartás, időskorúak nagy száma)
LEHETŐSÉGEK	VESZÉLYEK

<ul style="list-style-type: none"> • mezőgazdasági integráció kialakítása, koordináció • minőségi termelés • termelés-feldolgozás-értékesítés termékpályáinak helyreállítása • helyi feldolgozás erősítése • piackutatás, marketing révén az értékesítés lehetőségeinek maximális kihasználása • exportlehetőségekbe való bekapcsolódás • kedvezményes beruházási politikával az ipar, kereskedelem, szolgáltatások erősítése, térségbe vonzása • határmentiség • idegenforgalmi lehetőségek kihasználása • falusi turizmus minőségi és mennyiségi fejlesztése • oktatás, képzés, szakképzés erősítése • társadalmi aktivitás • a kistérség belső koherenciájának erősítése 	<ul style="list-style-type: none"> • a homokhátság vízgazdálkodási problémáinak megoldását a kormányzat továbbra is elodázza • a kialakuló mezőgazdasági szövetkezetek nem tudnak megerősödni és általánossá válni • a külföldi befektetések a Dél-alföldi térséget elkerülik • foglalkoztatási lehetőségek nem bővülnek, így a fiatalok nem maradnak a térségben • mezőgazdaság jövedelmezősége nem nő, a tőkehiány tartóssá válik • tanyák leértékelődése (legszegényebb réteg lakóhelye, bűnözés erősödése) • külterületi úthálózat javításának további elmaradása • önkormányzatok és gazdasági szféra különállása élesen megmarad • feldolgozóipar nem tud megtelepedni
--	---

1.2.2. A kistérség problémáinak, adottságainak összegző értékelése

A kistérségben jelentkező problémák és adottságok településenként is eltérően jelentkeznek. Ez kistérségen belüli differenciálódást is eredményez, amely szerint adottságaik alapján településcsoportok különíthetők el. Ilyen a kedvező, Szegedhez legközelebbi fekvésű Szatymaz, Domaszék és Rösze, amelyek Szegedhez fűződő társadalmi és gazdasági kapcsolatai rendkívül erősek, mely fejlődési előnyt, de sok esetben problémát is jelent. Hasonló csoportot alkot az egykori dorozsmai határ négy települése: Bordány, Zsombó, Üllés és Forráskút. Adottságaik tekintetében leginkább egységes Ruzsa, Öttömös és Pusztamérges településhármasa. Kedvezőtlenebb népesedési folyamatok, gyengébb gazdasági mutatók jellemzik őket, amelyek zártabb közlekedési helyzetükből, részleges elszigeteltségükből adódnak. A három település közül Ruzsa rendelkezik olyan adottságokkal, amelyek alkalmassá teszik mikrocentrum szerepkör betöltésére - elsősorban a szociális és egészségügyi ellátás területén. Zákányszék, Mórahalom és Ásotthalom sajátos adottságaik miatt igazán egyetlen csoportba sem sorolhatók. Mórahalomot városi rangja, szélesebb körű ellátási funkciói, fejlődő térségi központ szerepe különbözteti meg. Ásotthalom kiterjedt, a térség legnagyobb tanyavilágával rendelkezik. Népeségi jellemzőiben Ruzsához, Pusztamérgeshez, Öttömöshöz közelít, adottságai azonban elkülönítik. Zákányszék földrajzi fekvésében, társadalmi és gazdasági jellemzőiben szinte a kistérség átlagát jeleníti meg, kedvező és kedvezőtlen tendenciákkal, adottságokkal egyaránt.

A különböző helyzeti előnyök a kistérségben, mint kedvező, meglévő és fejleszthető adottságok jelentkeznek. A kistérség hagyományos erőssége, hogy települései mindig megélhetést nyújtottak az itt élőknek, amely a fejlett kertészeti kultúra, a szorgalom, a munka becsülete, az önállóság, az önszerveződésre, az új utak keresésére való képesség eredménye. Ennek köszönhető, hogy az itt élők a kedvezőtlenebb adottságú területeket is célszerűen tudták hasznosítani, amely számukra jelenleg is biztosítja a megélhetést. A kistérség természeti kincsei, természeti értékei, valamint gazdálkodási és népeleti tradíciói jelenleg csak korlátozott mértékben hasznosulnak. Így a termálenergiát mindössze 2 fürdő és néhány gazdaság hasznosítja; a megújuló energiaforrások még feltáratlanok; a természeti, táji és települési adottságok a jelenleginél nagyobb idegenforgalmat tennének lehetővé; a mezőgazdaságban a helyi sajátosságok jobban érvényesülhetnének; a tanyavilág és a kulturális örökség a lakosság identitástudatában, az idegenforgalomban hasznosulhat, egy komplex turisztikai desztináció alakítható ki.

A kistérség idegenforgalma alapvetően több adottságra építve fejlődhet, jelenleg azonban nem minden településen használják ki a lehetőségeit. A legfőbb adottságok a természeti értékek, épített környezet értékei, kulturális értékek, rekreáció és aktív pihenés lehetőségei, gazdálkodási hagyományok, gasztronómia. Az eredeti tájjelleget őrző kiszáradó láprétek, homoki sztyepprétek, szikes mocsárrétek, mézpázsitos szikfokok, gyepek, e területek védett növényvilága, szikes tavak növény- és állatvilága, homoki erdők. Egy részük védett, jelentős részük azonban még botanikai szempontból is feltáratlan. A tanyák, az egykori tanyai iskolák épületei, az egykori tanyai kisvasút állomásépületei, a településeken található, a népi építészetet őrző házak, a templomok, a köztéri szobrok, a tanyavilágban fellelhető viharharangok, az utak mentén állított kőkeresztek és szentek mind részét képezik a helyi és a külső, turisztikai értékeknek. Rúzsza Sándor legendája, Ferenc József látogatásának tárgyi, szellemi emlékei, részben összegyűjtött helyi népdalok, mesék, mondák, a helytörténeti gyűjtemények, az egyházi emlékek és események, a települési hagyományőrző rendezvények a térség kultúrájának népszerűsítésével kiváló idegenforgalmi terméként értékesíthetők. A kistérség 2 termálfürdője és a termálvízkinccs lehetőséget nyújt a gyógyturizmus fejlesztésére, a táji adottság pedig kedvező feltételeket teremt a kerékpártúrák, lovastúrák, gyalogtúrák szervezéséhez, valamint a vadászathoz és a horgászathoz, melyet Mórahalom is sikeresen kihasznált, és kialakította saját turisztikai imázsát. A tanyai gazdaságok, a kertészeti kultúra, a kézművesség, illetve a kistérségben megtermelt zöldségek, gyümölcsök és a homoki bor a gasztronómia képviselőiként vonzhatná a térségbe látogatókat. Ezek alapján a kistérség fejleszthető turisztikai termékei a következők: falusi, tanyai turizmus; gyógyturizmus;

kerékpáros turizmus; lovasturizmus; gyalogos turizmus, természetjárás; horgászat; vadászat; agroturizmus; kulturális turizmus (rendezvények); vallási turizmus; oktatási turizmus (erdei iskola); gasztronómiai turizmus.

A kistérség meghatározó sajátossága a kiterjedt külterület, melynek lakossága közel egyező a belterületével, azonban területe lényegesen, nagyságrenddel nagyobb a belterületnél. A tanyai lakosság napjainkban tapasztalható életkörülményeit, így a különböző nehézségeket, hiányosságokat és problémaforrásokat fontos kiemelni a kistérség helyzetértékelése során. A tanyavilág jellegzetes problémáinak bemutatása kiinduló pontként szolgál a fejlesztési prioritások, beavatkozási pontok kidolgozásához, hiszen ezekre a problémákra megfelelő válaszokat kell adnunk.

Több különböző megközelítésből is kirajzolódik, hogy a tanyán élők helyzete hátrányosnak tekinthető. Elsődleges szempontként a kapcsolattartás problematikája kerül elő, mely több más nehézség meghatározója is egyben. A kapcsolattartás elsősorban a belterülettel való együttműködést, összeköttetést jelenti, hiszen a tanyasiak napi szinten rászorulnak a belterület nyújtotta szolgáltatásokra. A térségben lévő külterületi úthálózat minősége közel sem kielégítő, pedig igénybevétel szempontjából rendszeresen kihasznált úthálózatról beszélhetünk. A tanyán élők számára folyamatos problémát okoz az utazás megoldása, emellett pedig anyagiakat tekintve pluszkiadásokat jelent, hiszen az utak rossz minősége miatt sok esetben jelentősen nő az autók fogyasztása. Mindemellett pedig az időjárási körülményeknek rendkívül kitett földutak számos esetben alig vagy egyáltalán nem járhatók, akár gyalogosan, kerékpárral vagy személygépkocsival sem. Mivel a tanyasiak nagy része szorul rendszeres orvosi ellátásra, ezért a szolgáltatás gyors és megfelelő kivitelezése okvetlenül szükséges. Azonban az utak rossz állapota miatt az egészségügyi ellátás lassabb, akadályokba ütközik, hiszen a betegszállító, ügyeletes orvos vagy mentőautók közlekedése is nehezített, nem beszélve tájékozódás nehézségeikről. Gyermekes családok esetében az oktatási intézmények napi legalább kétszeri megközelítése is komoly feladat a szülőknek, idősebb gyermekek esetén maguknak az iskolába járóknak is. Gyalog vagy kerékpárral is hosszú idő és fizikailag megterhelő az iskolába, buszmegállóba jutás egy saras vagy éppen szárazság esetén felhomokosodott úton haladva.

A tanyasiak korösszetételét tekintve magas az időskorúak aránya, akik sajátos problémákkal küzdenek. Számukra az utazás még nagyobb gondot jelent, hiszen sokszor autóval nem rendelkeznek, vagy gépkocsi vezetésére, egyéb közlekedési eszközök használatára nem alkalmasak koruknál, betegségüknel fogva, rokonokkal pedig a közelben vagy egyáltalán nem rendelkeznek. Őket hivatott támogatni és segíteni a tanyagondnoki

szolgálat, de nekik is problémát jelent a napi több tíz kilométeres utazás a változó minőségű külterületi utakon még terepjáróval is, emellett pedig, ha rosszabb minőségűek az utak, akkor kevesebb idő jut egy ellátottra, így csökken a hatékonyságuk. Mindemellett pedig a megközelíthetőséggel nagy százalékban összefügg az ingatlanok eladhatósága is, a közlekedési nehézségek miatt sokszor eladhatatlanok, illetve csökkentett értékűek a tanyasi épületek.

A tanyasi épületek állapotának vizsgálatakor megdöbbentően sok olyan lakóhellyel találkozni, ahol sem fürdőszobával, sem mellékhelyiséggel nem rendelkeznek a lakók és ezzel együtt természetesen a megfelelő szennyvízelvezetés sem megoldott. A külterületi lakosok hátrányait tekintve a komfort nélküli lakások száma egy mérvadó jelenség, mely fejlesztésre, korszerűsítésre szorul. A megfelelő és külterületen hatékonyan alkalmazható szennyvízelvezetés környezeti szempontokból is fontos prioritás a jövőre nézve, emellett pedig az élhetőbb, komfortos otthonok kialakítása higiénias szempontokból alapvető. Az infrastrukturális ellátottságot tekintve az egészséges ivóvízhez, de néhány esetben a villamos energiához jutás is probléma. Egészségügyi szempontból a víz minősége létfontosságú, de a sok esetben ázott kútról szerzett víz olyan összetevőket tartalmaz, melyek károsak a tanyasiak egészségére. A tanyán élők hátrányos helyzetét fokozza, hogy a foglalkoztatottsági szerkezet a kistérségben nem kielégítő. A külterületen élők között számottevő a munkanélküliek száma, mely összefügg az alacsony iskolázottsággal is, és nagyban hozzájárul a jövedelmi viszonyokhoz. A foglalkoztatás növelése és a hátrányos helyzetűek felzárkóztatása fontos feladat, mely csökkentené a munkanélküliek számát, ezzel indirekt módon javítva az életkörülményeket. A munkanélküliek mellett a földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozók helyzete is nehezményezhető, hiszen évek óta csökken a mezőgazdaság jövedelmezősége. Az előállított termékek eladhatósága bizonytalan, valamint sok esetben a munka körülményei sem kielégítőek, fejlesztésre szorulnak a tanyasi gazdaságok mind termelési technológiát, mind eszközparkot tekintve. A külterületi térségekben a mezőgazdaság elterjedtsége miatt ez az egyik fő problémaforrás, és egyben megfelelő beavatkozással kiugrási lehetőség, a tanyavilág létjogosultságát megalapozó tevékenység.

A tanyavilágba kijutó szolgáltatások mennyisége és minősége is elmarad a belterületétől. Problémát jelent a külterületi lakosoknak a hivatalos ügyek intézése, heti bevásárlás, napi szintű közlekedés, megfelelő hulladékgazdálkodás, melyeken rendszeres szolgáltatások működtetésével lehetne változtatni. Hiányoznak a kistérségben néhol például a vízelvezető csatornahálózat korszerűsítésére tett lépések, az utak minőségének jelentős javítása, valamint az internethálózat egységes elérése sem megoldott. Mindezek a problémák együttesen

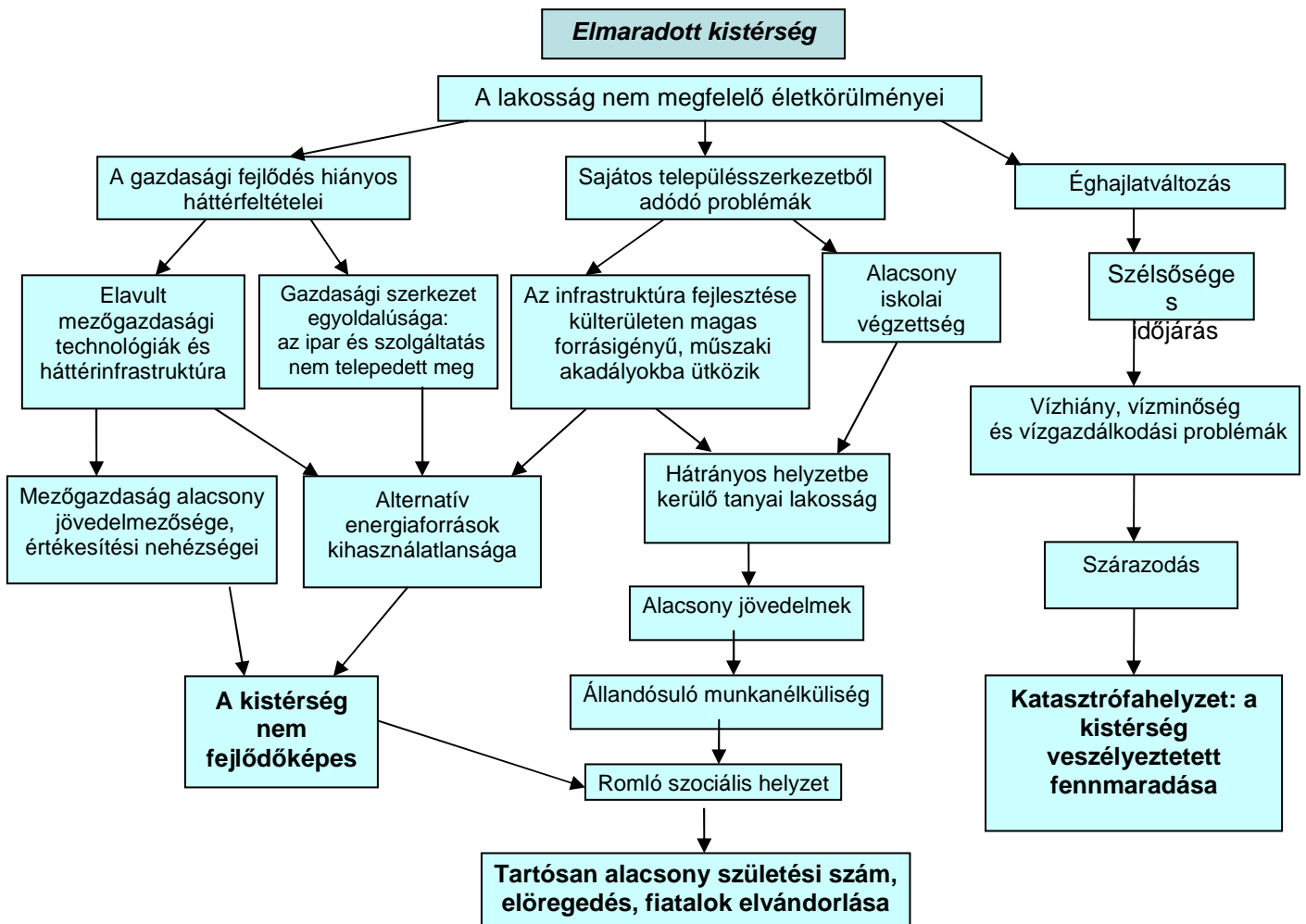
járulnak hozzá a tanyavilág mai helyzetéhez, elszenvedett hátrányaihoz, emiatt fejlesztésekre, megoldási javaslatokra várnak az önkormányzatok részéről.

A külterület hangsúlyos problémái minden tekintetben befolyásolják a kistérség jövőképét, az itt elszenvedett hátrányok megoldása nélkül nem beszélhetünk a kistérség fejlődéséről. Emiatt a már említett mezőgazdasággal kapcsolatos problémák a többi főbb probléma mellett kiemelt fontosságúak. Az agráriumot érintő problémák: gyenge talajadottságok, elavult termelési technológiák, elaprózott birtokszerkezet, értékesítési nehézségek, szárazodás miatti öntözési nehézségek (vízgazdálkodási problémák, a Homokhátság vízhiánya), a mezőgazdaság alacsony jövedelmezősége, modern szaktudás és piac hiánya. Ezek a főbb problémák az okai annak, hogy a mezőgazdaságból egyre kevesebb ember és vállalkozás tud megélni, új gazdaságok alig alakulnak, s a termelést is főként idősebbek végzik. Ugyanakkor azok számára, akik csak a gazdálkodáshoz értenek, de megélni nem tudnak belőle külső körülmények hatására, azok elhelyezkedési lehetőségei a munkaerőpiacon igen rosszak. Emiatt a munkanélküliség egyre nagyobb mértéket ölt, s az életkörülmények romlanak.

Ez a gondolatmenet jól tükrözi, hogy az egyes problémák nem önmagukban jelentkeznek, hanem multiplikatív hatásúak, újabb problémákat generálnak. Emiatt az életkörülmények javítása nem lehetséges egy-egy problémára fókuszálva, a fejlődés érdekében csupán egységes megoldási javaslat tehető, mely komplex módon vizsgálja a kistérséget. A problémák önmagukban nem értelmezhetők, tulajdonképpen egy probléma-spirál alakul ki. A problémák között ki kell jelölni bizonyos csomóponti elemeket, melyekből a többi probléma ered, ezek alapján fokozatosan haladva alakítható ki egy reális – fejlődést hozó – jövőkép. A Homokháti kistérség csomóponti problémái, melyekből kiindulva kell meghatározni a fejlesztési irányokat, a következők: vízgazdálkodási, vízhiányból eredő problémák; mezőgazdaság alacsony jövedelmezősége, feldolgozóipar hiánya; tanyavilág infrastrukturális és szociális problémái.

1.2.3.

Problémafa:

2. Javaslattevő fázis – Célrendszer

2.1. Jövőkép

A Homokháti kistérség jövőképét a külső feltételek alakulásának és a térség adottságainak figyelembe vételével kell megfogalmazni. A kistérség, mint közigazgatási szint a településrendszer meghatározó része, az egyes települések közötti többirányú munkamegosztás színtere, mely hosszú távon életképes együttműködés. A kistérség fejlődése az általános gazdasági és társadalmi átalakulási trendektől függ, melynek megítélése a kistérségi területfejlesztési koncepció által átfogott hosszú időszakra pont a folyamatos változás miatt rendkívül nehéz, és mindenféleképpen többesélyes, azonban az eddig elért és a jövőben megvalósítani kívánt célok függvényében megadható.

A kistérségnek szükséges egy célállapotot kitűzni, melyet 2030-ig elérni kíván, s melyhez igazítja az addig megvalósítani kívánt terveket, fejlesztéseket. A kialakított jövőkép során figyelembe kell venni a külső folyamatokat, melyekre a kistérség közvetlenül nem tud hatást gyakorolni, valamint fontos, hogy az elképzelések a realitás talaján maradjanak, s egy valóban elérhető, de kimutatható fejlődést produkáló kistérség alakuljon ki. A kistérséget érintő külső folyamatok, tényezők például a klímaváltozás, az országos gazdasági helyzet, a területi adottságok (határmentiség, energiaforrások, ökológiai problémák) és a sajátos településszerkezet. Mindezeket figyelembe véve a Homokháti kistérség a következőkben foglalt jövőképet kívánja elérni 2030-ra.

A jövőkép irányelve szerint a kistérség egy helyreálló jellegű, kiegyenlített fejlődést fog produkálni a következő időszakban, amelynek optimista megközelítése a növekedési - fejlődési tényezők folyamatos javulását jelenti. Eszerint a kistérség belső adottságai alapján képes a fejlődésre, de ehhez a folyamatos fejlődéshez külső támogatás is szükséges.

A kitűzött időpontig a kistérség általános gazdasági növekedést ér el, melynek része a gazdasági szerkezet helyreállítása. A jelenleg egyoldalú gazdasági struktúrát felváltja egy korszerű technológiákat alkalmazó, sokoldalú, a foglalkoztatottsági szerkezetet javító konstrukció. A jellemzően mezőgazdasági profilú kistérség iparának helyreállítása, s ezzel a jövedelemszerzési lehetőségek növekedése elsődleges cél. Az ipari tevékenységek egyik legfontosabb része az élelmiszerbiztonság megteremtése, a feldolgozóipar különböző ágainak működtetése a kistérség településein. A kistérségben előállított nyersanyagok, feldolgozott termékek értékesítési lehetőségeinek biztosítása után nő az agrárszektor stabilitása, így a kistérségben élők jövedelemszintje is. A gazdasági gyarapodás részeként a kistérség népességmegtartó ereje növekszik, mely magában foglalja a fiatalok családalapítási kedvének

javulását, az elköltözések számának minimálisra csökkenését s így a természetes szaporodás értékének pozitív megnyilvánulását 2030-ra.

A gazdasági növekedés lehetővé fogja tenni továbbá a munkanélküliség csökkenését és a helyben való foglalkoztatás lehetőségeinek kiszélesítését. Azok a családok, akik helyben találnak megfelelő munkahelyet, nem fognak elköltözni a térségből s növelik a kistérség versenyképességét.

A nem megújuló energiaforrások jövőbeni készletcsökkenése és áremelkedése miatt a kistérség egyre inkább megcélozza az önfenntartó életmód kialakítását. Kezdetben a közintézmények megújuló energiával való fűtése és a villamosenergia hasonló működtetése fog megvalósulni a legtöbb településen, végül pedig egyre több háztartás fog átállni a sokkal környezetkímélőbb és gazdaságosabb energiafelhasználásra. A kistérség termálenergiát és napenergiát tud optimálisan kihasználni, mellyel a mezőgazdasági üvegházak, kertészetek és a különböző nagyobb intézmények fűtését és villamosárammal való ellátását fogja elérni. Létrehozva ezzel egy fenntartható, költséghatékonyan működő, kiegyensúlyozott működésű kistérségi struktúrát. A kistérség így felveheti majd a versenyt az ország nyugati, jelenleg fejlettebb területeivel, s akár az Európai Unió fejlett térségeivel is. Mindennek következtében a befektetői kedv növekedni fog, az ipar és a mezőgazdaság ismét biztos megélhetést fog nyújtani a lakosságnak.

A Homokháti kistérség sajátos jellemzője a nagy kiterjedésű tanyavilág, mely napjainkban jelentős gondokkal küzd. Ezt az állapotot a jövőben a kistérség javítani kívánja, megszüntetve a tanyán élők hátrányos helyzetét. A külterület infrastrukturális problémáit kiküszöbölve a tanyasiak életkörülményei jelentősen javulni fognak, a kapcsolattartás lehetőségeit és a szociális körülményeket javítva nő az esélyegyenlőség. A jövőben a tanyavilág regenerálódása, fiatal családok kiköltözése, helyben maradása s a jövedelmi körülmények javulása várható. Ennek része az ingatlanok helyreállítása, egészséges ivóvízhez jutás lehetősége, a mezőgazdaság adottságainak javulásával a jövedelemszint emelkedése és a tanyavilág hosszú távú környezeti, társadalmi és gazdasági életképessége.

A térség határmenti elhelyezkedéséből adódóan földrajzi, s valamilyen szinten gazdasági szempontból is perifériának számított. A 2030-as célállapot szerint a kistérség ki kíván használni minden pozitív lehetőséget, mely a határmentiségből fakad, növelve ezzel a régióban betöltött funkcionális, fejlettségbeli szerepét. A Szerbia és Románia felé kiépített kapcsolatoknak köszönhetően új utak nyílnak meg a kistérség számára. Gazdasági kapcsolatokat kiépítve a külföldi befektetők száma növekedni fog, valamint a kapcsolatépítésnek és az együttműködésnek köszönhetően a turisztikai potenciál is

kihasználtabb lesz. Ennek hatásai a fentebb említett hatásokhoz hasonlóak, hiszen a gazdasági szerkezet sokoldalúságával, a foglalkoztatottság növelésével a térség általános életminősége javulni fog.

Végeredményben a Homokháti kistérség jövőképe egy fokozatos fejlődési pályát vetít előre. A térség tudatos fejlesztésével, adottságainak ésszerű kihasználásával olyan kistérségi és települési környezetet tud biztosítani, amely a megye, a régió és az ország fejlődési pályái mentén megteremti azt a folyamatosan megújulni képes, népességmegtartó képességgel rendelkező homokháti térséget, amely:

- egységesen illeszkedik a regionális térszerkezetbe
- életképes, javuló életfeltételeket, egészséges életkörülményeket biztosító településekből áll
- térségi szinten kiegyenlített és többszektorú gazdasági fejlődés jellemzi
- fejlett, az embereknek biztos megélhetést nyújtó mezőgazdasággal és arra épülő vertikummal bír
- szociokulturális állapotában, társadalmi struktúrájában, demográfiai jellemzőiben és intézményi ellátottságában a fejlettebb térségekhez viszonyított hátrányai jelentősen mérséklődnek
- társadalmi aktivitás és erős civil szektor jellemzi
- a fenntartható fejlődés elvei szerint, kiegyensúlyozott térhasználattal a természeti környezet minőségét megőrzi és javítja.
- adottságait maximálisan kihasználva, határon túli kapcsolatokkal rendelkező élhető települések együttműködése lesz.

2.2. Célrendszer

Átfogó célok

1. A térség jövedelemszerzési erejének megtartása, foglalkoztatás bővítése
2. Területi szegregáció feloldása: a külterületen élők hátrányos helyzetének megszüntetése
3. Határmenti külkapcsolatok bővítése
4. A lakosság életminőségének javítása

Stratégiai célok

1. Intenzív mezőgazdaság fejlesztése, értékesítési feltételek biztosítása
2. A mezőgazdaságban előállított nyersanyagok feldolgozóiparának megteremtése (food/nonfood)
3. Turisztikai desztináció kialakítása (A Turisztikai Desztinációmenedzsment rendszerének továbbfejlesztése)
4. Tanyaprogram: A tanyai életkörülmények javítása, esélyegyenlőség biztosítása
5. Decentralizált energiatermelési rendszer és elosztó hálózat kialakítása
6. Homokhátság Speciális Célprogram: vízgazdálkodási problémák megoldása a térségben
7. EGTC: Határmenti együttműködések tartalommal való megtöltése Szerbia és Románia felé
8. A települések humán és fizikai infrastruktúrájának fejlesztése

A célok közötti kapcsolatok:

		Átfogó célok			
		1. A térség jövedelemszerzési erejének megtartása, foglalkoztatás bővítése	2. Területi szegregáció feloldása: a külterületen élők hátrányos helyzetének megszüntetése	3. Határmenti külkapcsolatok bővítése	4. A lakosság életminőségének javítása
Stratégiai célok	1. Intenzív mezőgazdaság fejlesztése, értékesítési feltételek biztosítása	X		X	X
	2. A mezőgazdaságban előállított nyersanyagok feldolgozóiparának megteremtése (food/ nonfood)	X		X	X
	3. Turisztikai desztináció kialakítása (A Turisztikai Desztinációmenedzsment rendszerének továbbfejlesztése)	X	X	X	X
	4. Tanyaprogram: A tanyai életkörülmények javítása, esélyegyenlőség biztosítása	X	X		X
	5. Decentralizált energiatermelési rendszer és elosztó hálózat kialakítása	X	X	X	X
	6. Homokhátság Speciális Célprogram: vízgazdálkodási problémák megoldása a térségben	X	X	X	X
	7. EGTC: Határmenti együttműködések tartalommal való megtöltése Szerbia és Románia felé	X		X	X
	8. A települések humán és fizikai infrastruktúrájának fejlesztése	X	X		X

Stratégiai cél	Intenzív mezőgazdaság fejlesztése, értékesítési feltételek biztosítása
<p>Cél leírása</p>	<p>A kistérség egyoldalú gazdasági szerkezetét tükrözi, hogy kiemelkedő az agrárszektorban elhelyezkedő lakosok száma, a terület egyértelműen főként mezőgazdaságból próbál megélni. A hagyományosan mezőgazdasági profilú kistérség azonban az ágazat évek óta tartó stagnálása és romló helyzete miatt kevésbé fejlődőképes. A növénytermesztés, állattenyésztés alacsony jövedelmezősége több folyamat, több ok következménye. A piaci helyzet kiszámíthatatlansága, s az ehhez párosuló technikai elavultság magas előállítási költséget, majd pedig sok esetben nehezen értékesíthető terményt, terméket állít elő. A gazdák értékesítési lehetőségei nem megfelelőek, nincs az igényeknek, előállított mennyiségnek megfelelő piac, felvásárlási lehetőség. A mezőgazdaság technikai színvonalának emelése a feldolgozóiparral kiegészítve, a térség gazdasága jelentősen növekedne, melynek lényegi eleme az élelmiszerbiztonság megteremtése. A helyi adottságoknak megfelelően az üvegházás, fóliás kertészetek működése preferálható. Az ilyen feltételek mellett előállított termények értékesítési lehetőségei, realizálható profitja sokkal kedvezőbb, mint a hagyományos szántóföldi növénytermesztés esetében. A növényházak kialakításának ösztönzése javítja a mezőgazdasági struktúrát a térségben, és növeli a jövedelemszerzési lehetőségeket. Ennek része a speciális, hagyományos termékekre alapozott mezőgazdaság, különböző hajtatott növények termesztése, valamint az állattenyésztés adottságainak fejlesztése a kistérség jövedelemszerzési viszonyai javulásához, dinamikus gazdasági fejlődéshez. Mindez többlépcsős folyamat, melyhez a kistérség településeinek összehangolt gazdasági működése, megtervezett fejlesztési programok szükségesek. A Homokháti kistérség adottságait kihasználva, stratégiai termékekre alapozva, és értékesítési lehetőségeket teremtve jövedelemszerzési erősségét lényegesen növelni fogja.</p>
<p>Fejlesztési programok</p>	<p>Térségi TÉSZ-ek kialakítása, újraindítása (Pl.: Mórakert Szövetkezet revitalizációja)</p> <p>Értékesítési helyszínek biztosítása a kistérségben (Pl.: Nagybani piac kialakítása)</p> <p>Növényházprogram (üvegházás, fóliaházas kertészetek kialakítása)</p>

Mangalica sertés tenyésztésének ösztönzése
Ipari területek és inkubátor házak létesítése
Hűtőházak, raktárhelyiségek létrehozása
Hitelszövetkezet kialakítása
Vámszabad terület kialakítása

Stratégiai cél	A mezőgazdaságban előállított nyersanyagok feldolgozóiparának megteremtése (food/ nonfood)
Cél leírása	<p>A mezőgazdaság számára a rossz piaci árfekvés, gyakran eladhatatlanná váló idényjellegű nyersanyagok kedvezőtlen és sokszor kilátástalan helyzethez vezetnek. A gazdák jövedelemszerzési lehetőségei beszűkültek, melyet többféleképpen is lehetne enyhíteni. Az egyik lehetőség a gazdaság egyoldalúságának csökkentése, ipar megtelepedésének elősegítése. A kiváló minőségű helyben előállított nyersanyagot jelenleg még nem tudják helyben feldolgozni, pedig ennek lehetősége újabb utakat nyitna a kereslet felé. A mezőgazdaság technikai színvonalának emelése a feldolgozóiparral kiegészítve, a térség gazdasága jelentősen növekedne, melynek lényegi eleme az élelmiszerbiztonság megteremtése. A mezőgazdaságban előállított nyersanyagokat számtalan módon lehet felhasználni, akár élelmiszeri termékről, akár egyéb termék előállításáról van szó. Speciális, hagyományos termékekre alapozva a kistérség jövedelemszerzési viszonyai javulnának, dinamikus gazdasági fejlődés venné kezdetét. A térségben hagyományosan termesztett növények (pl.: fűszerpaprika, őszibarack, spárga) megfelelő marketinggel és hozzá kapcsolódó feldolgozó élelmiszeripari kisüzemek létrehozásával növekedne a mezőgazdaságból megélni tudók száma, valamint a lakosság foglalkoztatottsága is. Az állattenyésztést tekintve szintén a specializáció lehet egyfajta „ugródeszka” a kistérség gazdasága számára. A bőr alapanyagú termékek előállításától, az egyéb húsipari, tejipari termékek előállításáig széles körben van lehetőség a kistérség fejlődésére. Mindez többlépcsős folyamat, melyhez a települések összehangolt gazdasági működése, megtervezett fejlesztési programok szükségesek. A Homokháti kistérség adottságait kihasználva, stratégiai termékekre alapozva, és munkalehetőséget teremtve jövedelemszerzési erősségét lényegesen növelni</p>

	fogja.
Fejlesztési programok	Fűszerpaprika program (szikkasztó, szárító, őrlő, csomagoló kisüzem kialakítása)
	Mangalica sertés alapú termék-előállítás feltételeinek megteremtése (Pl.: vágóhíd, húsfeldolgozó kialakítása)
	Bivaly, mint homokháti különlegesség (speciális termék-előállítás, feldolgozás)
	Spárga alapanyagú termékek előállítása
	Egyéb élelmiszeripari kisüzemek létrehozása a kistérségben (Pl.: savanyító, befőző kisüzem kialakítása, burgonyafeldolgozó üzem kialakítása)
	Nonfood jellegű feldolgozó üzemek kialakítása (Pl.: csomagoló üzem, bórtermékek előállítása)
	A feldolgozóiparra épülő szakiskolai képzés kialakítása

Stratégiai cél	Turisztikai desztináció kialakítása (Turisztikai Desztinációmenedzsment rendszerének továbbfejlesztése)
Cél leírása	<p>Települési és térségi érdek, hogy minél több külföldi és belföldi turista a kistérségben költsön, illetve helyi érdek, hogy a lakosság minél kevesebb pénzt vigyen ki a településről költsési céllal. Mindehhez a turizmus ágának erősítése, valódi desztináció kialakítása szükséges a Homokháti kistérségben. Tapasztalatok azt mutatják, hogy a térségben leginkább Mórahalomnak sikerült jól működő turisztikai imázst kialakítani, melyhez a különféle szolgáltatások mennyiségi és minőségi feltételei is rendelkezésre állnak. Napjainkban jellemző tendencia a vidéki turizmus népszerűsödése, emiatt a kistérség fejlődése szempontjából fontos kérdés, hogy ki tudja-e használni minden település az ebből adódó előnyöket. A hazai lakosság és a külföldi vendégek, turisták szabadidő szükségleteinek, vidéki, falusi környezetben való, minél szélesebb körű kielégítéséhez nélkülözhetetlen minőségi infrastruktúra és sajátos szolgáltatások kialakítása, fenntartása, prezentálása. Emellett a természet és a környezet egyidejű megóvása, valamint a helyi lakosság, intézmények és a helyi vállalkozások összefogása, életkörülményeinek javítása a vidéki (falusi) turizmusban szolgáltatást</p>

nyújtók szakmai együttműködése mellett. A vidéki turizmus fő vonzerőiként a természet közelsége, a még élő tradíciók (tárgyi, szellemi, kulturális, és termelési hagyományok), a vidéki életmód, a családi milió, az emberi kapcsolatok emelhetők ki. Kijelenthető, hogy ezen adottságok mindegyikével rendelkezik a kistérség, csupán a megvalósítás szellemi vagy infrastrukturális feltételei hiányosak. A Turisztikai Desztinációmenedzsment célja a fenntartható és versenyképes turizmus rendszerének kialakítása és működtetése egy turistákat fogadó térségben, jelen esetben a Homokháti kistérségben. A rendszer alapjai megtalálhatók a kistérségben, melynek lényege és feladata a turizmus olyan menedzselése, hogy tökéletes utazási élményt nyújtson a látogatóknak, a desztináció közössége számára pedig optimális gazdasági, társadalmi és környezeti előnyöket biztosítson hosszú távon. Mivel a TDM szervezetek fontos egysége a kistérség, mely területi sajátosságainak köszönhetően jól kezelhető egység, ezért fontos szempont a desztináció kialakítása során a partnerség figyelembe vétele, tehát a turizmusban érdekelt szereplők bevonása, valamint a professzionalizmus, mely egy szakmailag felkészült munkaszerv felállítását teszi lehetővé.

A tudatos fejlesztés fő eszköze a tervezés, amely előre számol tevékenységünk várható hatásaival is és igyekszik erősíteni azokat, amelyek pozitív hatásokkal járnak, illetve elkerülni a múltbeli tapasztalatok által károsnak bizonyultakat. Mindehhez felkészült szakemberek és szervezetek kellene, szakszerűen és környezetbarát módon kell működtetni a létrehozott szolgáltatásokat és intézményeket, ismerni kell a turisták igényeit, befolyásolásuk módszereit és a piaci trendeket. A kistérség célja, hogy az idelátogató turista élménnyel gazdagodjon, tartózkodásával legyen elégedett, a kistérség gazdasága fejlődjön, a turisztikai vállalkozások prosperáljanak, a helyi közösség kultúrája gazdagodjon, emellett pedig a természeti és épített környezet megóvásában részesüljön. Olyan vonzerőt és szolgáltatásokat – komplex turisztikai terméket vagy termékeket – kell kialakítani, amelyek a versenytársakhoz képest jó vagy azokénál jobb ár-érték-arányt képviselnek, ami a forgalom alakulásában is megmutatkozik.

A kistérség képes önálló turisztikai terméket kialakítani és így önálló desztinációvá válni, mert a földrajzi közelség következtében a vonzerők

összegződnek és hatókörük megnő, ami sajátos turizmusformák létrehozását teszi lehetővé (falusi-, öko-, lovas-, kulturális-, termál-, stb. turizmus). A turizmusban szerepet még nem játszó települések bevonása a partnerségbe szintén ezen a szinten válik lehetővé, és fontos feladat a jövőre nézve. Kialakításával valamennyi szereplő érdekével számoló tudatos fejlesztés valósul meg, a partnerség kialakulásával létrejön az önálló cselekvőképesség (saját forrás és kompetencia), amit külön-külön egyik szereplő sem tudna elérni. További előnye, hogy a marketing hatékonyabb lesz, amivel jobban alakítható a forgalom, valamint a közös tevékenység túllép a marketingen és kiterjed a tervezésre, a fejlesztésre, a minőségellenőrzésre, a képzésre stb. is. Ki kell alakítani komplex turisztikai termékeket, programcsomagokat, a térség sajátos arculatát, mely részben már megtörtént.

Összességében a szervezeteknek köszönhetően a turizmus nagyobb mértékben hoz be máshol megtermelt jövedelmeket a térség gazdaságába, új munkahelyek teremődnek, a fiatalok kevésbé vándorolnak el a térségből, nem utolsósorban pedig a közösségteremtés új lendületet kap, az önkormányzatok idegenforgalmi adóbevételei nőnek.

Fejlesztési programok	Kerékpárút hálózat fejlesztése (Pl.: Mórahalom - Röske, Mórahalom - Zákányszék - Bordány, Ruzsa - Üllés, Domaszék - Szeged, stb.)
	Sportinfrastruktúra fejlesztés
	Gasztrofesztiválok szervezése kistérségi összefogással (Pl.: összehangolt programsorozatok megszervezése, vándorhelyszín, egy programon minden település részvétele valamilyen termékkel, szolgáltatással)
	Csomagtúrák kialakítása
	A TDM szervezetek cselekvőképességi feltételeinek biztosítása
	Ismeretterjesztés: lakossági és szakmai fórumok (Pl.: Térségi televízió működtetése)
	Falusi életmód ifjúsági porta létrehozása (a célcsoport bekapcsolása a mezőgazdasági munkákba)
	Termálturizmus és egészségturizmus fejlesztése (Pl.: Termálfalu kiépítése)
	Egészségporta létrehozása (gyógynövények, biotermékek, reform életmód, egészséges helyi élelmiszerek)

Holt-Tisza természeti értékeinek bemutatása, infrastrukturális fejlesztése, tanösvény kialakítása
Fehér-tóhoz kapcsolódó, annak látogatottságát elősegítő fejlesztések megvalósítása
Kisvasút történeti múzeum, és helytörténeti kiállítás fejlesztése
Palics – Szeged kisvasút kialakítása
Túraútvonalak, tanösvények kijelölése, kerékpáros turizmus fejlesztése (Pl.: kerékpár kölcsönzés kialakítása)
Ifjúsági turizmus fejlesztése (Pl.: táborhelyek kialakítása)

Stratégiai cél	Decentralizált energiatermelési rendszer és elosztó hálózat kialakítása
Cél leírása	<p>A térség jövedelemmegtartása szempontjából a fenntartható fejlődés alapvető feladat a jövőre nézve. Az emelkedő energiaárak mellett törekedni kell egy alternatív megoldást nyújtó, hosszútávon érvényesülő technológiára. A kistérség megfelelő alapokkal rendelkezik egy megújuló energiaforrásokra alapozó energiahálózat kiépítéséhez. Termálenergiában, valamint napenergiában gazdag területen helyezkedik el, mely lehetővé teszi, hogy akár a kistérség teljes energiaellátását önállóan megoldja. A kistérség célja alternatív energiaforrásokat alkalmazó intézményrendszer kialakítása, emellett pedig ezt az energiát kihasználva a mezőgazdaság számára is új utakat biztosítani. A termálvízzel fűtött közintézmények hosszú távon sokkal kifizetődőbb energiaellátást tesznek lehetővé, csökkentik az önkormányzatok terheit, valamint környezetbarát technológiájuknak köszönhetően nem szennyező hatásúak. A mezőgazdaság számára hasonló előnyökkel rendelkeznek: egy termálvízzel fűtött üvegház a modern technológia miatt szintén hosszú távon megoldást jelent a gazdák számára, valamint a piacon eladható termények előállítását teszi lehetővé. A mezőgazdasági kultúrában manapság a kertészeteknek vannak a legjobb értékesítési lehetőségeik, azok a gazdák tudnak leginkább érvényesülni, akik ezt a technológiát alkalmazzák. A napkollektoros, vagy termálenergiát felhasználó gazdaságok versenyképessége fokozottan növekedni fog a hagyományos gazdaságokkal szemben. A két említett zöldenergia mellett a térségnek lehetősége van a szélenergiát, valamint</p>

	<p>a bioenergiát is kihasználni. A mezőgazdasági hulladékok újrahasznosításával újabb energiát nyerhetnek a gazdák, valamint a szélenergiát felhasználva villamosenergiához juthatnak. Az újrahasznosítás lehetőségeit kihasználva egy modern gazdasági feltételeknek megfelelő településeggyüttes hozható létre. A jövőben kiemelt cél az energiaellátás decentralizációja, mely során az intézmények ellátásától, a mezőgazdasági termelők bevonásával, fokozatosan az összes háztartás kihasználhatja valamilyen formában az alternatív energiaforrásokat.</p>
Fejlesztési programok	Napelemtelepek kialakítása
	Termálvizes távhőrendszer kiépítése (kaszád rendszer)
	Szilárd hulladék és szennyvíziszap újrahasznosító telep kialakítása (Pl.: komposztáló, átmeneti tároló)
	Termálenergiát alkalmazó kertészeti kultúra meghonosítása
	Mezőgazdasági termények/hulladékok újrahasznosítása, energiaellátásba való bevonása (Pl.: brikettáló, pelletáló)
	Épületenergetikai fejlesztések
	Biomassza, biogáz hasznosítása az energiaellátás terén

Stratégiai cél	Homokhátság Speciális Célprogram: vízgazdálkodási problémák megoldása a térségben
Cél leírása	<p>A kistérség vízháztartási problémáinak megoldása évtizedek óta sürgető műszaki-gazdasági feladatkör. A probléma súlyosságát indokolja, hogy az egész Homokhátság tengerszint feletti magassága 80–140 m közötti, talaja többségében löszös homokon képződött. A tájegység magasabb vonulatán a rossz vízgazdálkodású, gyengén humuszos homok-, futóhomok talajok dominálnak, míg a buckák közötti vonulatokban a szikes és réti talajok gazdag változatokban fordulnak elő. A Homokhátság mérsékelt meleg-száraz éghajlatú, ahol az időjárás erősen változékony, és a kiugró szélsőséges értékek gyakorisága jellemző. A csapadék éves átlagos mennyisége 550–580 mm, de a vegetáció időszakában a gazdák biztonsággal csak a fenti érték felével számolhatnak, rendszeresen számolniuk kell az aszály okozta károkkal. A Homokhátság vízrajza szegényes, természetes vízfolyás nincs. A szikes tavak vízfelülete, a talajvízszint magassága - több tényező együttes hatására – erősen lecsökkent, a kisebb területű tavak kiszáradtak. A Homokháton a</p>

növénytermesztés kockázati tényezői halmozottan jelen vannak: a tájegység vízgazdálkodási problémái, a klimatikus és időjárási viszonyok, a homoktalajok termőképessége az itt gazdálkodók lehetőségeit behatárolja, versenyképességüket rontja, megélhetésüket nehezíti. A vízháztartási problémák megoldására létrehozott célprogram a Duna Régió Stratégia részét képezi, mely szorgalmazza, hogy a klímaváltozásra tekintettel minél több felszíni vizet kellene visszatartani az ország területén. A medertározókkal, víztározókkal, tavakkal, stb. a jelenleginél sokkal több vizet kellene visszatartani öntözés, klímajavítás és más célra. Bármilyen vízpótlás a Homokhátságra és a Tiszába, dunai vízkivételt jelent, tehát a Duna-stratégiába való. Ez olyan mintaprojektek megvalósításához használható fel, amelyek mérséklék a klímaváltozás hatásaiból adódó vízgazdálkodási és (tanyai) gazdasági problémákat. Hangsúlyt kell fektetni a szélsőséges időjárási és vízügyi jelenségek integrált kezelésére (aszály, árvíz, belvíz, a csapadékeloszlás egyenetlenségei) és a víz által nyújtott úgynevezett ökológiai szolgáltatásokra (vizes élőhelyek, a víz öntisztulása, talajképződés). A terület vízpótlása a Tiszáról és az okszerű vízgazdálkodás lehetővé tenné a gazdák számára, hogy aszályos időszak esetén is megfelelő vízmennyiséghez jussanak, s a víz használata ne legyen pazarló jellegű. A kistérség vízpolitikája átfogó, integrált szemléletű, mivel ezt a komplex és mindenkit érintő problémát csak ilyen módon lehet kezelni.

Fejlesztési programok	Öntözőszövetkezetek kialakítása
	Öntözőtelepek létrehozása a kistérség stratégiai jellegű pontjain
	Vízelvezető csatornahálózatok burkolása, korszerűsítése belterületen
	Vízelvezető csatornahálózat felújítása és rendszeres karbantartása külterületen
	Víztározók építése, csapadékgyűjtők, záportározók kialakítása
	Erdőtelepítés
	Natura 2000 területek hasznosítása
	Vizes élőhely rehabilitációs programok

Stratégiai cél	Tanyaprogram: A tanyai életkörülmények javítása, esélyegyenlőség biztosítása
Cél leírása	<p>A külterületen élők több szempontból is hátrányt szenvednek jelenleg a belterületi lakosokkal szemben. Elsősorban a tanya egyik fő sajátossága miatt – területi elkülönülés – a távolság leküzdése okoz gondot. A tanyaiaknak jellegzetesen nagy távolságokat kell megtenniük ahhoz, hogy bekapcsolódjanak a belterület vérkeringésébe, azonban ezt az anyagi lehetőségek és a legtöbbször rossz minőségű földutak korlátozzák, nehezítik. Az ifrastrukturális ellátottság több szinten is hiányos, hiszen a külterület vízellátása, szennyvízkezelése, infokommunikációs hálózatba való bekapcsolása nehezen megoldható, sok esetben jelent problémát. A nem megfelelő ivóvízminőség, a komfort nélküli tanyák higiéniai adottságai rossz körülmények között élő lakosságot feltételeznek. Mindez a lakosság csak egy részére igaz, azonban elég nagy arányt képviselnek ahhoz, hogy a problémákkal sürgősen foglalkozni kelljen. Emellett a tanyai lakosság demográfiai, szociális helyzete is átlagosan rosszabb a belterületen lakókhöz képest. A tanyákon sok az egyedül élő, nehezen közlekedő idős, valamint a sok esetben városból kiköltöző elszegényedő családok száma. Az összességében előregedő korszerkezetű, alacsony iskolázottságú, emiatt munkanélküliséggel küzdő tanyai lakosság elkülönül, valamelyest szegregálódik a belterülettől. A szegregáció fő mozgatója, hogy nem egyenlők az esélyek bel- és külterületen. A tanyák jóval régebb óta lakott ingatlanok a térségben, mint a belterületi házak, így azok korszerűsítése is nehezebb feladat, mely az első hátrány okozója. Az említett nehezen leküzdhető távolság, és a különféle szolgáltatások igénybevételének nehézségei pedig olyan tényezők, melyek erősítik ugyan az egyenlőtlenségeket, azonban nem áthidalhatatlan problémák, melyeken megfelelő beavatkozással segíteni lehet. Az elszigeteltként számontartott külterület problémáit a foglalkoztatottsági szerkezet javításával, infrastrukturális beruházásokkal és szociális ellátással kell megoldani. A tanyák napjainkban új funkciót kapnak, nem csupán a mezőgazdaság színtereként jelennek meg, hanem a vidéki turizmus egyik helyszínéül, a hobbitanyák elterjedésével pedig a pihenés színhelyeként. A tanyasi</p>

	<p>turizmus, agroturizmus, falusi vendégasztal, tradíciók népszerűsége új lehetőségek elé állítja az önkormányzatokat. A térségbe látogatók körében egyre inkább a rekreációs lehetőségek, pihenés és a természeti környezet válik fontossá, emiatt a tanyák turisztikai hasznosítása fontos kiegészítő jövedelmet adhat a tulajdonosoknak. A fejlesztési egyik fő pillére a mezőgazdaság, melynek stabilizálásával csökkenni fog a munkanélküliség, így a jövedelmi viszonyok is emelkedni fognak, javítva a tanyai lakosság életkörülményein. A tanyavilág ma is élő és folyamatosan változó településszerkezeti egység, melynek létjogosultsága nem vonható kétségbe, fennmaradására a jövőben számítani lehet. Az élhetőbb körülmények kialakítása az önkormányzatok feladata, a sikerességhez azonban elengedhetetlen a külterületi lakossággal való együttműködés.</p>
<p>Fejlesztési programok</p>	<p>A külterületi főgyűjtő és települési összekötő utak kimérése, javítása, karbantartása</p> <p>Külterületi útfelületi stabilizáció új módszerének meghatározása</p> <p>Korszerű informatikai és internetes hálózat kiépítése, szélessávú internet elérés biztosítása</p> <p>Egyedi szennyvízkezelési technológiák meghonosítása</p> <p>Egészséges ivóvízzel való ellátás, törpe vízerőművek, egyedi víztisztító rendszerek kifejlesztése és elterjesztése, valamint átmeneti ivóvíz-ellátáshoz szükséges beruházások elvégzése</p> <p>Tanyai lakosságot is érintő közösségi közlekedés kialakítása</p> <p>Az állattartás tanyai feltételeinek megteremtése, mintagazdaságok támogatása</p> <p>Önkormányzati földterületek mezőgazdasági célú hasznosítása, mintagazdaságok kialakítása</p> <p>Tanyai termékek értékesítési lehetőségeinek segítése (Pl.: tanyai termékek boltja)</p> <p>Tanyai gazdaságok felszereltségének bővítése, korszerűsítése</p> <p>Tanyai lakosságot érintő civil szerveződések támogatása (Pl: tanyai képviselőtestület létrehozása, Tanyai Idősek Klubja létrehozása)</p> <p>Táv munka informatikai és képzési feltételeinek kialakítása.</p>

Munkaerőpiaci és turisztikai oktatási, képzési programok szervezése a tanyai lakosság számára (egyéb alternatív bevételi források megismertetése a lakosokkal)
Házi szociális ellátórendszer fejlesztése, tanyagondnoki szolgálat kibővítése
Tanyasi gyermekek területi hátrányainak csökkentése
Külterületi közösségi házak felújítása, hasznosítása
Külterületi közbiztonság növelése (Pl.: polgárőr egyesületek külterületi rendszeres járőrözése)

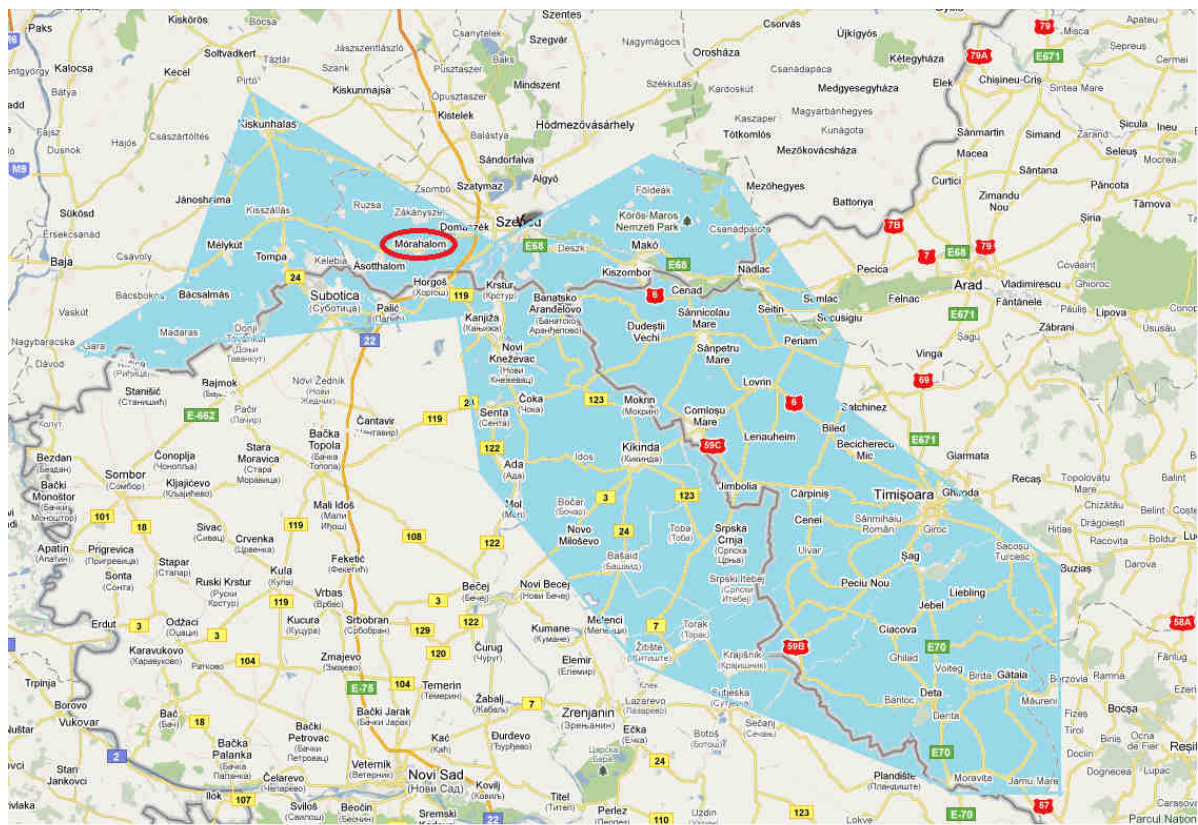
Stratégiai cél	EGTC: Határmenti együttműködések tartalommal való megtöltése Szerbia és Románia felé
Cél leírása	<p>A kistérség határmenti kapcsolatok kialakítása szempontjából jó földrajzi elhelyezkedésű, emiatt periférikus helyzetét előnnyé formálhatja. Ezt a különleges adottságot kihasználva kiváló együttműködések kialakítására van lehetőség többféle ágazatban, mely előnyösen érinti a terület gazdaságát. Az Európai Területi Együttműködési Csoportosulás (European Grouping of Territorial Cooperation – EGTC) egy 2006 óta létező uniós jogi eszköz a határ menti együttműködések hatékonyabbá tételére. A hármashatár-térség mintegy 50 polgármestere hozta létre „Banat – Triplex Confinium” elnevezéssel, és Mórahalom székhellyel (korlátolt felelősségű) európai területi együttműködési csoportosulást. Ennek következtében szervezett formában, hatékonyan jöhetnek létre külkapcsolatok, melynek valós tartalma eddig nem jött létre. A magyarországi (Bács-Kiskun és Csongrád megyei), romániai (Temes megyei) és szerbiai (vajdasági) települések, községek és társulásaik tagságával létrejött szervezet célja a határokon átnyúló együttműködési lehetőségek kihasználása. Együttműködésük célja az elmúlt évtizedekben perifériára szorult határtérségek dinamizálása, versenyképességének növelése. Így a BTC EGTC elsősorban az agrárinnováció, a megújuló energiaforrások kiaknázása, az infrastruktúra, valamint az oktatás-képzés területein kíván fejlesztési stratégiákat kidolgozni és – elsősorban uniós forrásokra történő pályázatokkal – megvalósítani. A szervezet sikeres működtetése által nagyban növekedhetnek a tagok forrásszerző képességei, elsősorban uniós támogatások - határ menti együttműködési programok keretében történő - közös felhasználása. A</p>

program keretében lehetőség nyílik modern és versenyképes gazdaság kialakítására a nyíltabb határon átívelő üzletelésnek és tapasztalatcserének, munkaerőmozgásnak köszönhetően. Előny továbbá, hogy csökken a káros versengés a szerbiai, romániai és magyarországi oldalakon. A Homokháti kistérség célja valódi fejlődést elérő kezdeményezések véghezvitele az együttműködés keretein belül. Emellett határokon átnyúló gazdasági, társadalmi és környezetvédelmi tevékenységek fejlesztése a fenntartható területfejlesztésre irányuló együttes stratégiák révén. A sikeres kapcsolatok, együttműködések miatt nőhet a külföldi befektetői kedv a kistérségben, a vállalkozói szellem erősödhet. Különösen fontos a kis- és középvállalkozások együttműködése, mezőgazdasági felvásárlói hálózatok kialakítása, piacra-jutás elősegítése. Emellett az élelmiszeripari, szállítási és raktározási infrastruktúra, valamint a határokon átnyúló kereskedelem és vállalkozói hálózatok fejlesztése, közös beruházás-ösztönzés és tőkebefektetés által. A kis- és középvállalkozásokhoz fűződő szolgáltatások tartalmi fejlesztése és egy egységes üzletfejlesztési hálózat megalapítása és üzemeltetése kiemelt célja a kistérségnek. A gazdasági kapcsolatok erősítése mellett fontos a kulturális sokszínűség figyelembe vétele, egymás kultúrájának megismerése, nemzetek közötti kiegyensúlyozott viszony fenntartása, főként a határon túli magyarság szempontjából.

Fejlesztési programok

- Határmenti közlekedési kapcsolatok fejlesztése (Pl.: Ásotthalmi határátkelőhely fejlesztése)
- Kutatás és innováció határokon átnyúló fejlesztése
- Kis- és középvállalkozók versenyképességének növelése
- Klímaváltozással kapcsolatos környezeti terhelés csökkentése (erőforrás-gazdálkodás)
- Foglalkoztatás fejlesztése, munkaerő mobilitás lehetőségeinek megteremtése
- Szegénység elleni küzdelem a három térség összefogásával
- Oktatási együttműködés, élethosszig tartó tanulás ösztönzése, feltételeinek megteremtése
- Intézményi háttér és közszolgáltatások biztosítása
- Kulturális együttműködés, határmenti kultúrák megismertetése (Pl: Szerb és Román Kulturális Központ létrehozása)

Az EGTC területi kiterjedése, a határmenti együttműködések színtere

<p>Stratégiai cél</p>	<p>A települések humán és fizikai infrastruktúrájának fejlesztése</p>
------------------------------	--

Cél leírása	<p>A kistérség homogenitását némileg rontja, hogy az egyes települések között infrastrukturális szempontból nagy különbségek vannak. Megfigyelhető, hogy a Szegedtől távolabb eső községek számos tekintetben hátrányt szenvednek. A kistérség komplex fejlesztése során kiemelt szempont, hogy a területi különbségeket csökkentve, hasonló szolgáltatásokat, életminőséget biztosítva tudjanak működni a települések. A fejlődés csak akkor lesz dinamikus, ha abba minden települése be tud kapcsolódni, melyhez először az alapinfrastruktúrát szükséges fejleszteni.</p> <p>A települések népességmegtartó ereje nő, ha bizonyos funkciók a megfelelő színvonalon vehetők igénybe. A települések szinte mindegyike rendelkezik még portalanított utakkal belterületen, a legtöbb helyen nem megoldott a szennyvízelvezetés, nincs korszerű hulladékkezelés, valamint egyéb, a lakosság életminőségét javító szolgáltatások fejlesztésre szorulnak. Mindezek a bel- illetve akár külterületi szolgáltatások, ellátórendszerek nélkülözhetetlenek a települések számára, valamint fontos megjegyezni, hogy a különböző belterületet érintő fejlesztések a tanyavilág lakosságára is hatással vannak.</p>
Fejlesztési programok	<p>Megyei és térségi úthálózat fejlesztése</p> <p>Közbiztonság növelése a forgalmas útszakaszokon</p> <p>Középületek felújítása, korszerűsítése, akadálymentesítése</p> <p>Belterületi szennyvízelvezetés megoldása minden településen</p> <p>Településképi fejlesztések (Pl.: közterek felújítása)</p> <p>Bel- és külterületi hulladékkezelés, szelektív hulladékgyűjtés, kapcsolódó ismeretterjesztés</p> <p>Belterületi alapinfrastruktúra fejlesztése (Pl.: belterületi úthálózat javítása, csatornák korszerűsítése)</p> <p>Egészségügyi szolgáltatások kapcsolódó fejlesztések (Pl.: orvosi rendelők eszközbeszerzése, korszerűsítése)</p>

2.3. Elvek és horizontális célok leírása

A Homokháti Kistérség Területfejlesztési Koncepciójának célrendszere igen összetett, komplex módon igyekszik válaszolni a térségben felmerülő problémákra, s azokra helytálló megoldást nyújtani. A célrendszer kialakításakor figyelembe kell venni bizonyos elveket, melyek alapján a célok megfogalmazódnak, melyeket együttesen alkalmazva alakul ki a speciálisan erre a kistérségre összeállított fejlesztési terv. A fejlesztési célokat összekötik bizonyos horizontális célok is, melyek az összes átfogó és stratégiai cél kapcsolódási pontjai.

A koncepció főbb elvei és horizontális céljai a következők:

- Gazdasági növekedés: a legfontosabb mozgatóereje a célrendszernek, melyhez az összes elérendő cél kapcsolódik. Végsősoron minden felállított prioritás a gazdaság dinamikus fejlődését segíti elő, melynek pozitív hatása egyértelmű a kistérség lakosságának életkörülményeire nézve. A gazdasági szerkezet javítása lehetővé teszi a munkanélküliség csökkenését, hiszen új munkahelyeket teremt, és a foglalkoztatottság kedvezőbben alakul. Ennek következtében a kistérség vonzóbb lesz mind a fiatal családok, mind a turisták, mind pedig a befektetők számára. A terület dinamizálódik, így kikerül az elmaradott térségek halmazából, gazdaságilag periférikus helyzetéből és élhetőbb településegüttessé válik.
- Népességmegtartás: a gazdasági növekedéssel összefüggésben a kistérség másik fő horizontális célja a népességcsökkenés megállítása. A jelenleg elöregedő, fiatalok elvándorlásával küzdő, alacsony születési rátával rendelkező kistérség a jövőben egy fiatalosabb korszerkezetű, növekvő népességű területté kíván válni. Mindehhez pedig a munkalehetőségek teremtése mellett megfelelő alapellátást kell nyújtania, mely a koncepció fejezeteiben fő prioritásként szerepel. Hosszútávon ugyanis elengedhetetlen, hogy a térség megfelelő képzettségű és korszerkezetű, valamint nem utolsó sorban megfelelő számú lakossággal rendelkezzenek, akik a települések nyújtotta szolgáltatásokat igénybe veszik, közösséget alkotnak és megfelelő életkörülmények között élnek.
- Esélyegyenlőség: a területi szegregáció oldása különösen fontos a kistérség jövőjét tekintve, hiszen a tanyás településszerkezet adta előnyök és hátrányok figyelembe vétele nélkül a fejlődés nem valósulhat meg. A kistérség célja és fontos alapelve, hogy minden lakos számára ugyanazon feltételeket, szolgáltatásokat, körülményeket kell biztosítani annak érdekében, hogy a jelenlegi helyzet kiegyensúlyozottá váljon. Meg kell találni a megfelelő megoldást a külterület

hátrányainak feloldására, s minél inkább előnnyé kell kovácsolni a jelenlegi adottságokat.

- Természeti és társadalmi adottságok kihasználása: helyzeti előnyeink kihasználása nélkül nem vihető sikerre a kistérség, hiszen a jelenlegi helyzetből és lehetőségekből kiindulva kell egy másik célállapotba jutni. A célok megfogalmazása során a helyi adottságokra való építés a meghatározó elv, mely valós és elérhető fejlesztéseket tesz lehetővé. Az egyik legfontosabb adottság a lakosság munkamorálja, mely a helyi viszonyok ellenére kimagasló teljesítményű. Munkatapasztalataikra és kitartó szorgalmukra alapozva a kistérség fejlődőképes, ezt az adottságot kihasználva a kitűzött célok hamarabb realizálhatók. Természeti adottságként a napfényes órák száma, valamint a termálenergia kiemelkedő jelentőségű, számos előnyt hordoz magában. Nem utolsó sorban pedig a tanya, mint társadalmi örökség, egyedülálló jellegével a kistérség megkülönböztetője, melyet előnnyé kovácsolva lehet sikeres a területfejlesztés.
- Gazdasági szereplők együttműködése: a különböző gazdasági résztvevők együttműködése vertikális és horizontális szinten elengedhetetlen a kistérség gazdaságának hatékony fejlődéséhez. Az ehhez kapcsolódó alapokat megteremtve a gazdák, vállalkozók széles spektrumon mozogva használhatják ki a kistérség előnyeit, szaktudásukat és technológiájukat fejleszthetik.
- Civil önrendelkezés elősegítése: a lakosság és a közsféra együttműködése, a folyamatos és kölcsönös kommunikáció a két fél között ahhoz szükséges, hogy a fejlesztések a lakosság bevonásával történjenek, a döntéshozatal egységes legyen és ne önkényű. A civil közösségek formálása, identitás erősítése a népességmegtartó erő része is, mely aktív résztvevővé teszi a lakosságot, s így a különböző térséget érintő változások hamarabb elfogadásra találnak.